

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ann-Sofi Ohlsson

Makars och bröstarvingars arvsrätt

– med särkullbarn i fokus
En komparation med norsk rätt

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Eva Ryrstedt

Familjerätt

HT 2003

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte	5
1.3 Metod och material	6
1.4 Disposition	6
2 GRUNDERNA FÖR ARVSRÄTTEN	7
2.1 Sverige	7
2.2 Norge	8
3 EFTERLEVANDE MAKES ARVSRÄTTSLIGA STÄLLNING	11
3.1 Grundläggande reglering	11
3.2 Utvecklingen under 1900-talet	11
3.3 Särskilda reglers påverkan på bröstarvinges arvsrätt	13
3.3.1 Basbeloppsregeln – 3:1 st 2 ÄB	13
3.3.2 Makes rätt att behålla sin del av giftorättsgodset – 12:2 ÄktB	14
3.3.3 Arvsplanering	16
3.3.3.1 Inledning	16
3.3.3.2 Äktenskapsförord	16
3.3.3.3 Gåvor mellan makar	17
3.3.3.4 Bodelning under äktenskapet	17
3.3.3.5 Testamente	18
3.3.3.6 Förmånstagarförordnande	19
3.4 Norsk rätt	20
3.4.1 Grunder för efterlevande makes arvsrätt	20
3.4.2 Särskilda reglers påverkan på bröstarvingars arvsrätt	20
3.4.2.1 Makes rätt till minimiarv	20
3.4.2.2 Makes rätt att sitta i oskiftat bo	20
3.4.2.3 Skevdelningsregeln	22
3.4.2.4 Arvsplanering	22
3.4.2.4.1 Äktenskapsförord	22
3.4.2.4.2 Gåvor mellan makar	23

3.4.2.4.3	Bodelning under äktenskapet	23
3.4.2.4.4	Testamente	23
3.4.2.4.5	Förmånstagarförordnande	24
4	BRÖSTARVINGARS ARVSRÄTTSLIGA STÄLLNING	25
4.1	Grundläggande reglering	25
4.2	Regler till skydd för bröstarvingar	26
4.2.1	Laglottsinstitutet	26
4.2.2	Sekundosuccession	28
4.2.3	Gåvor givna av arvlåtaren	30
4.2.4	Förverkande av arvsrätt	31
4.3	Behövs lagändring?	32
4.3.1	SOU 1998:110	32
4.3.2	Motioner behandlas	33
4.4	Norsk rätt	34
4.4.1	Bröstarvinges grundläggande arvsrätt	34
4.4.2	Regler till skydd för bröstarvingar	35
4.4.2.1	Laglottsinstitutet	35
4.4.2.2	Forlottsrett i vissa fall	36
4.4.2.3	Sekundosuccession	36
4.4.2.4	Gåvor givna av arvlåtaren	37
4.4.2.5	Förlorad arvsrätt	37
5	ANALYS	38
5.1	Inledning	38
5.2	Makars och bröstarvingars arvsrätt	38
5.3	Rättvisa mellan gemensamma bröstarvingar och särkullbarn	43
5.4	Särskilda reglers påverkan på bröstarvingars arvsrätt	45
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	51
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	53

Sammanfattning

Arbetet redogör för hur arvsrätten i Sverige ser ut efter 1988 års reform. Fokus ligger på balansen mellan den efterlevande makens arvsrätt och bröstarvingars, särskilt särkullbarns, skydd mot föräldrars arvsplanering med syfte att missgynna bröstarvingen. För att få ett bredare perspektiv kompareras svensk rätt med norsk arvsrättslig lagstiftning. Ländernas lagstiftning skiljer sig på flertalet punkter men grunderna är lika i de båda länderna. Norsk rätt ger starkare skydd för bröstarvingar i vissa frågor medan svensk rätt ger starkare skydd i andra. Skillnaderna blir dock i det stora hela bara lagtekniska och bröstarvingar respektive efterlevande makar hamnar i ungefär samma situation i de båda länderna. Med hela regelsystemet i åtanke är min slutsats att den svenska lagstiftningen är välbalanserad med tillräckligt skydd för särkullbarnen. Särkullbarnens arvsrätt bör dock ej inskränkas även om det är till förmån för den efterlevande maken, vars starka arvsrätt ligger i tiden.

Förord

Min studietid i Lund börjar nu rinna mot sitt slut vilket känns befriande men även skrämmande. Tiden på den juridiska fakulteten har gett otroligt mycket men jag ser nu fram emot ett spännande arbetsliv där lärandet fortsätter.

Jag vill rikta ett varmt tack till min handledare Eva Ryrstedt för hennes hjälp, tålamod och engagemang under arbetets gång. Men framförallt vill jag tacka min sambo Tobias för hans hjälp och stöd under även gråa dagar.

Lund juni 2005

Ann-Sofi Ohlsson

Förkortningar

adl.	Lov om adopsjon av 28. februar 1986 nr. 8
al.	Lov om arv av 3. mars 1972 nr. 5
el.	Lov om ekteskap av 4. juli 1991 nr. 47
FALS	Lag (1927:77) om försäkringsavtal
FALN	Lov om forsikringsavtaler av 16. juni 1989 nr.69
FB	Föräldrabalken
GB	Giftermålsbalken
HD	Högsta Domstolen
mot.	Motion
NJA	Nytt juridiskt arkiv
prop.	Proposition
Sambolagen	Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem
SCB	Statistiska centralbyrån
SOU	Statens offentliga utredningar
ÄB	Ärvdabalken
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Under delar av 1900-talet har arvsrätten präglats av en utveckling som strävat mot att likställa alla bröstarvingar inom arvsrättens område. Det har framförallt varit fråga om att likställa inom- och utomäktenskapliga bröstarvingar men därtill har även tillkommit frågor angående särkullbarnens ställning. Samhällsförändringar under 1900-talet gjorde att det blev allt viktigare för den efterlevande maken att få bo kvar i den gemensamma bostaden med intakt bohag samtidigt som bröstarvingarna i allt större utsträckning klarade sig på egen hand och ej var i behov av att få ut arvet direkt vid föräldrarnas död. 1988 trädde en reform¹ ikraft där den efterlevande maken gavs arvsrättsligt företräde framför de gemensamma bröstarvingarna. Särkullbarnen behöll dock sin rätt att få ut sin del av arvet direkt efter föräldrarnas död. En uppföljande utredning² har sedan dess utförts där balansen mellan den efterlevande makens arvsrätt och särkullbarnens skydd mot föräldrarnas arvsplanering har jämförts och analyserats.

Särkullbarnens situation är av vikt eftersom skilsmässofrekvensen är så hög och antalet ombildade familjer ökar. Statistik från SCB visar att skilsmässofrekvensen i de nordiska länderna är ungefär 50 procent. Detta innebär dock inte att hälften av alla barn har skilda föräldrar. Det är nämligen vanligare med skilsmässor mellan makar som inte har några barn. År 2002 separerade dock föräldrarna till drygt 50 000 barn, en siffra som även inkluderar barn från brustna samboförhållande.³ Det är av vikt att kunna se till att dessa barn ges samma förutsättningar som andra barn inom exempelvis arvsrätten. Idag lever var fjärde barn med bara en av sina föräldrar. De flesta av dessa barn bor med en ensamstående förälder vilket i drygt 80 procent av fallen innebär mamman. Det talas dock mycket om familjer med ”mina, dina och våra barn” men det är kanske inte riktigt så vanligt som många tror. Man talar om dessa familjer som ombildade och de uppgår till 8 procent av alla barnfamiljer, vilket innebär drygt 45 000 familjer i Sverige.⁴ I dessa situationer med ombildade familjer ser jag en risk att särkullbarnen missgynnas av föräldern. En förälder kan välja att helt fokusera på sin nya familj vilket exkluderar särkullbarnen. När det kommer till ekonomiska och arvsrättsliga frågor kan föräldern genom agerande på egen hand alternativt tillsammans med den nya maken genomföra ekonomiska transaktioner med syfte att undanhålla egendom från särkullbarnet. Den omfattning i vilken särkullbarnen träffar den förälder som de inte bor med påverkar risken för arvsplanering. Siffrorna angående andel barn som aldrig träffar en av sina föräldrar skiftar i olika utredningar. Enligt barnombudsmannens rapport är

¹ Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m.

² SOU 1998:110 Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring.

³ BR 2004:06, s. 29.

⁴ SCB:s rapport 2004:3, s. 15, 56, 95.

det i 7 procent av fallen där föräldrarna har separerat som barnen inte alls träffar en av sina föräldrar.⁵ Ser man istället till en SOU från 2001 visar den att ifråga om barn i åldrarna 10 till 18 år där föräldrarna ej lever tillsammans är det så många som i 29 procent av fallen som barnet inte träffar en av sina föräldrar alls. Siffran är dessutom något högre vad gäller kontakten med fäder som ej bor med sina barn.⁶ Utredningarna lämnar skiftande resultat men visar dock att många barn saknar god kontakt med en förälder. Det är för dessa barn, som riskerar att missgynnas, viktigt att skyddsregler finns.

Arvsrättsfrågor som berör skydd för särkullbarnen och för den efterlevande maken är av stort intresse för allmänheten och har behandlats i dagspressen. Ylva Yngveson, chef för Institutet för privatekonomi, har exempelvis citerats angående åsikten att fler makar borde reglera sina ekonomiska förhållanden för att undvika familjebråk vid en anhörigs död. Artikeln förespråkar äktenskapsförord som både skyddar särkullbarn och efterlevande makes egendom.⁷ Det finns även artiklar i dagspressen som visar på stark oro för en efterlevande make där den avlidne maken hade särkullbarn. Den efterlevande maken kan tvingas lämna bostaden för att särkullbarn skall få ut sitt arv. Detta under en period då den efterlevande maken troligen är tyngd av sorgarbete. Författaren av artikeln föreslår att en efterlevande make skall ges rätt att sitta i orubbat bo under de fem första åren efter makens död. Detta för maken skall ha chans att sörja i fred och hantera bostadsfrågan på ett lämpligt sätt. Här poängteras att det inte bör finnas skillnader mellan bröstarvingars arvsrätt, delvis för att skydda den efterlevande maken.⁸

Ovanstående intresserar även mig och därför har jag valt att studera den efterlevande makens och bröstarvingars arvsrätt här i detta arbete. För att få ett bredare perspektiv har jag valt att jämföra med ett annat lands arvslagstiftning. Jag kunde ha valt ett land vars lagstiftning skiljer sig markant från den svenska men jag anser det mer intressant att jämföra med vårt grannland Norge vars lagstiftning är snarlik den svenska. Jämförelsen blir intressantare då vi lättare kan relatera till vårt grannlands lagstiftning och det ligger närmre till hands att i vissa frågor eventuellt föredra norsk, än något annat lands, lagstiftning framför den svenska eftersom norsk rätt vilar på juridiska grunder likvärdiga de i den svenska rätten. I förarbetena inom arvsrätten talas det nämligen om vikten av nordisk lagharmonisering och därför är det intressant att se hur de med harmonisering i åtanke ändå skiljer sig åt.

1.2 Syfte

Syftet med detta arbete är att undersöka bröstarvingars respektive den efterlevande makens arvsrätt. Jag ser på hur avvägningen är gjord mellan de båda gruppernas skyddsintressen för att utröna huruvida arvsrätten är i behov

⁵ BR 2004:06, s. 33.

⁶ SOU 2001:55, s. 86.

⁷ Ljung & Welin, Göteborgsposten, s. 6.

⁸ Moberg, Svenska Dagbladet, s. 5.

av ändringar eller om regleringen fungerar på ett tillfredsställande sätt. Detta genom att dels se på den grundläggande företrädesrätten för den efterlevande maken framför gemensamma bröstarvingar men inte framför särkullbarn och dels genom att se på enskilda reglers påverkan på bröstarvingars, och framförallt särkullbarnens, möjligheter att få ut sitt rättmätiga arv. För att vidga mitt perspektiv jämför jag den svenska arvsrätten med norsk arvsrätt. Detta för att se hur ett annat land hanterar de för arbetet intressanta arvsrättsliga frågorna och för att se om den svenska lagstiftningen borde förändras på något område för att efterlikna de norska lösningarna.

1.3 Metod och material

Jag har använt mig av sedvanlig rättsdogmatisk metod med studier av framförallt lagar, förarbeten och doktrin. Delar av materialet är hämtat via Internet genom pålitliga källor såsom riksdagen respektive Statistiska centralbyrån. I de delar av arbetet där norsk rätt studerats har jag använt mig av komparativ metod.

Jag vill uppmärksamma läsaren på hur benämningen bröstarvinge används i arbetet. Med bröstarvinge syftar jag på alla bröstarvingar vilket inkluderar både gemensamma barn och särkullbarn. När en speciell grupp av bröstarvingar åsyftas framgår det av texten.

1.4 Disposition

Arbetet inleds med en genomgång av grundläggande regler i svensk respektive norsk arvsrätt för att ge läsaren överblick och förståelse för senare avsnitt. Därpå följer ett avsnitt som behandlar den efterlevande makens arvsrätt med en mindre tillbakablick på utvecklingen under 1900-talet, grundläggande regler samt utvalda regler som påverkar framförallt bröstarvingars möjligheter att få ut sitt arv. Detta avsnitt, liksom nästföljande, inleds med svensk rätt i sin helhet innan norsk rätt presenteras. Följande kapitel behandlar bröstarvingars arvsrätt under 1900-talet med fokus på dagens reglering och även här detaljstuderas vissa frågor. Arbetet avslutas med en analys som delats upp i tre huvudsakliga avsnitt: makars och bröstarvingars arvsrätt, rättvisa mellan gemensamma bröstarvingar och särkullbarn och särskilda reglers påverkan på bröstarvingars arvsrätt.

2 Grunderna för arvsrätten

2.1 Sverige

En av de mest grundläggande reglerna kan nog sägas vara att endast de som lever vid arvlåtarens död har arvsrätt, 1:1 ÄB. Det finns ett undantag från detta och det är när ett barn har avlats före arvlåtarens död och sedan föds vid liv. Arvsordningen är ordningen i vilken de närstående får rätt till arv efter en person. De arvsberättigade är uppdelade i tre arvsklasser. Den första arvsklassen består av arvlåtarens bröstarvingar och deras avkomlingar, 2:1 ÄB. Det är dessa personer som i första hand har rätt till kvarlåtenskapen. Då arvingar i denna arvsklass saknas går turen till nästa arvsklass bestående av arvlåtarens mor och far och deras avkomlingar, alltså arvlåtarens syskon, 2:2 ÄB. Halvsyskon har samma arvsrätt som helsyskon men får oftast mindre arvslott än andra syskon eftersom halvsyskonet endast tar arv efter en av föräldrarna i det äktenskapet. Lever inte heller någon arvtagare i den andra arvsklassen återstår tredje arvsklassen bestående av farföräldrarna och morföräldrarna, 2:3 ÄB. Är någon av dessa avlidna tar istället deras barn över den avlidnes arvsrätt. Längre än så sträcker sig inte arvsrätten vilket betyder att arvlåtarens kusiner inte har rätt till arv. Det krävs att varje arvsklass har uttömts innan nästa arvsklass ges möjlighet till del av arvet. Finns exempelvis en av arvlåtarens bröstarvingar i livet ärver denne allt och först när det inte finns några bröstarvingar eller barn till dem går arvet vidare till arvlåtarens föräldrar och där i andra hand arvlåtarens syskon.

Var arvlåtaren gift tillfaller kvarlåtenskapen den efterlevande maken framför arvtagarna i de ovan beskrivna arvsklasserna, 3:1 ÄB. Det finns dock två viktiga undantag. Det första undantaget är då den avlidne maken efterlämnar någon bröstarvinge som inte är den efterlevande makens bröstarvinge. Särkullbarnen har nämligen rätt att få ut sin arvslott direkt efter förälderns död, 3:1 ÄB. Här finns ett reglerat skydd för den efterlevande maken genom en regel där den efterlevande maken alltid ges rätt till fyra gånger basbeloppet, 3:1 st 2 ÄB. Basbeloppsregeln har därmed företräde framför särkullbarnets rätt att få ut sitt arv direkt. Bröstarvinge som har stått tillbaka på grund av basbeloppsregeln har sedan efterarvsrätt vid den efterlevande makens död. Särkullbarn kan även avstå sin arvsrätt till förmån för den efterlevande maken och får även då rätt till efterarv, 3:9 ÄB. Det andra undantaget från efterlevande makes arvsrätt är då mål om äktenskapsskillnad pågår då arvlåtaren avlider, 3:10 ÄB. En make kan även före sin död se till att den efterlevande maken inte får ta del av något arv, nämligen genom testamente där den efterlevande maken ej ges rätt till del av kvarlåtenskapen. Sambor har däremot ingen arvsrätt utan bara skydd genom den så kallade lilla basbeloppsregeln, § 12 st 2 Sambolagen, vilken ger en efterlevande sambo ett minimiskydd genom rätt till två gånger basbeloppet.

När den efterlevande maken ärver kvarlåtenskapen har de övriga arvtagarna rätt till efterarv då denne avlider, 3:2 ÄB. Regeln gäller bara för de två första arvsklasserna. Far- och morföräldrar får därmed inget arv om arvlåtaren var gift när han avled och den efterlevande maken ärver kvarlåtenskapen. Den först avlidne makens arvingar har som huvudregel rätt till halva den efterlevande makens kvarlåtenskap.

När den efterlevande maken ärver och det finns arvingar efter arvlåtaren i första och andra arvsklasserna ärver maken med fri förfoganderätt. Detta innebär att den efterlevande maken saknar rätt att testamentera den egendom som denne förvärvar genom arv efter maken. I övrigt har maken rätt att göra vad denne önskar med egendomen. Den efterlevande maken kan ge bort egendomen, sälja den, förbruka den eller till och med förstöra den. Finns det däremot ej några arvingar i första eller andra arvsklasserna ärver maken med full äganderätt vilket betyder att det ej föreligger några inskränkningar i förfoganderätten över den ärvda egendomen.⁹

Det råder testationsfrihet i Sverige, vilket innebär att en arvlåtare under sin livstid kan välja att skriva ett testamente för att komma ifrån den legala arvsordningen. Arvlåtaren, som då även blir testator, skriver då sin egen arvsordning där denne själv kan bestämma om arvtagarkretsen skall bli snävare eller vidare, eller om någon annan skall få rätt till kvarlåtenskapen.¹⁰ Har testatorn bröstarvingar inskränks testationsrätten till halva kvarlåtenskapen. Bröstarvingar har nämligen alltid rätt till hälften av sin arvslott, den såkallade laglotten, enligt 7:1 ÄB. För att få ut sin laglott som kränkts genom testamente krävs det att bröstarvingen begär jämkning av testamentet, 7:3 ÄB. Förutom den del som utgör laglotten finns ytterligare en begränsning av hur mycket en testator kan testamentera bort. Basbeloppsregeln i 3:1 st 2 ÄB innebär att ett testamente delvis blir utan verkan om maken får mindre än fyra gånger basbeloppet.

När det ej finns någon arvinge, ej heller någon person med rätt till efterarv, eller testamentstagare tillfaller arvet Allmänna arvsfonden, 5:1 ÄB. Allmänna arvsfonden stödjer ideella verksamheter till förmån för barn, ungdomar och personer med funktionshinder.¹¹

2.2 Norge

Den norska arvsrätten bygger på grundtanken att arvet skall tillfalla någon som hade samhörighet med arvlåtaren under dennes livstid. Arvet tillfaller dem som stod arvlåtaren närmast. Vanligtvis anses bröstarvingar vara de närmsta släktingarna, vilket inkluderar adoptivbarn, och maken om arvlåtaren var gift.¹²

⁹ Eriksson, 2002, s. 71.

¹⁰ Saldeen, s. 15-17.

¹¹ Eriksson, 2002, s. 78.

¹² Lødrup, 1999, s. 24.

Liksom i svensk rätt ärver släktingar utifrån vilken arvsklass de tillhör. Den första arvsklassen är arvlåtarens egen och består av dennes bröstarvingar och deras barn, al. § 1. Bröstarvingarna ärver med lika lotter. Är en bröstarvinge avliden går arvslotten till dennes bröstarvingar som delar lotten i lika delar. Det är alltså personer i första arvsklassen som ärver i första hand. Saknas arvingar i första arvsklassen går arvet vidare till andra arvsklassen bestående av arvlåtarens föräldrar och syskon och syskonens barn, al. § 2. Slutligen återstår tredje arvsklassen. Här skiljer sig systemet något från det svenska. Liksom i Sverige har i Norge far- och morföräldrar och deras bröstarvingar arvsrätt. Skillnaden ligger i att även arvlåtarens kusiner har arvsrätt, al. § 3.

Liksom i Sverige har makens arvsrätt tillkommit på senare år. Tidigare var det släkten som ansågs innebära det starkaste bandet vilket ledde till att arvet tillföll dem. Släkten har fått minskat utrymme inom arvsrätten dels genom att släkten innefattat allt färre personer och dels genom att den efterlevande maken fått en allt starkare ställning. Ställningen har stärkts genom att maken fått arvsrätt och även genom regler om att en make ges rätt att sitta i oskiftat bo.¹³

Makars arvsrätt är ej uppbyggd på samma sätt i Norge som i den svenska rätten. Den efterlevande maken har i Norge rätt till viss del av kvarlåtenskapen. Delens storlek är beroende av vilka arvingar den avlidne maken efterlämnar. Maken har rätt till $\frac{1}{4}$ av kvarlåtenskapen i de fall då det finns bröstarvingar efter arvlåtaren, al. § 6. Paragrafen ger även ett minimiskydd för maken på fyra gånger basbeloppet. Är däremot de närmaste släktingarna, och därmed arvingarna, arvlåtarens föräldrar eller syskon består minimiskyddet av sex gånger basbeloppet. Även arvsrättens andel ökar då arvingarna är från andra arvsklassen. Den efterlevande maken har då rätt till $\frac{1}{2}$ kvarlåtenskapen i arv, al. § 6. Saknas det arvingar i första och andra arvsklasserna ärver den efterlevande maken hela kvarlåtenskapen, al. § 6 st 2. Den efterlevande makens minimiskydd kan ej inskränkas genom testamente. Maken har alltså alltid rätt till minst fyra respektive sex gånger basbeloppet, al. § 7.

Alternativet till den efterlevande makens arvsrätt är att denne ges rätt att sitta i oskiftat bo vilket ger ett starkt skydd. Om förutsättningarna¹⁴ för detta är uppfyllda övertar den efterlevande maken kvarlåtenskapen som om denne hade äganderätt. Arvingarna får då vänta tills boet skiftas vilket ofta blir först då den efterlevande maken avlider. Särkullbarn har liksom i Sverige rätt att få ut sitt arv direkt och behöver därmed ej respektera den efterlevande makens rätt att få sitta i oskiftat bo, al. § 10.¹⁵

I Norge gäller testationsfrihet. Arvlåtaren har rätt att testamentera sin egendom till vem han önskar. Även detta grundar sig i tanken att arvet skall gå till dem som står arvlåtaren närmast. Har arvlåtaren skrivit ett testamente

¹³ Lødrup, 1999, s. 34-35.

¹⁴ Se kap. 3.4.2.2.

¹⁵ Lødrup, 1999, s. 56.

har han valt att visa sin vilja och denna skall respekteras. Det finns två undantag från testationsfriheten. Det första undantaget är att bröstarvingar har rätt till sin laglott. Detta leder till att testationsfriheten begränsas till att bara gälla 1/3 av kvarlåtenskapen. Det andra undantaget är till förmån för den efterlevande maken. Motsvarande den svenska rätten har maken rätt till fyra gånger basbeloppet. Sambor har inte någon arvsrätt vilket innebär att det krävs ett testamente till förmån för sambon för att dennes skall få del av kvarlåtenskapen.¹⁶

Motsvarande den svenska laglotten har bröstarvingar i Norge rätt till sin *pliktdel*. Bröstarvingarna har rätt till 2/3 av kvarlåtenskapen, al. § 29. Laglotten har en begränsning genom ett maximibelopp på en miljon norska kronor per bröstarvinge. För att få sin laglott måste bröstarvingen klaga på testamentet eller annat som inskränker bröstarvingens arvsanspråk. Bröstarvingen kan dock välja att acceptera kränkningen och ej begära att få ut sin laglott.¹⁷

Finns det ej några arvingar efter den avlidne och ej heller något testamente tillfaller kvarlåtenskapen staten, al. § 46. Undantag kan göras enligt al. § 47. Detta endast under särskilda omständigheter då personen har stått den avlidne mycket nära. Undantag kan göras för personer men även för exempelvis ideella organisationer.¹⁸

¹⁶ Lødrup, 1999, s. 24-25, 57.

¹⁷ Lødrup, 1999, s. 96.

¹⁸ Lødrup, 1999, s. 65.

3 Efterlevande makes arvsrättsliga ställning

3.1 Grundläggande reglering

Huvudregeln är idag att den efterlevande maken har bästa rätt till kvarlåtenskapen, 3:1 ÄB. Denne ärver både giftorättsgodset och enskild egendom. Egendom som är enskild på grund av gåva eller testamente med villkor om sekundosuccession är dock undantagen.¹⁹ Vid fall då gemensamma barn eller arvingar i andra arvsklassen finns ärver den efterlevande maken den avlidne makens kvarlåtenskap med fri förfoganderätt. Finns däremot inte några efterarvingar, arvingar i första eller andra arvsklassen, ärver maken med full äganderätt. Då den efterlevande maken sedan avlider ärver dennes egna arvingar hela kvarlåtenskapen eftersom det då inte finns några efterarvingar. Undantagen från makes arvsrätt är de fall då den avlidne maken har särkullbarn eller har valt att testamentera sin egendom till annan än sin make.²⁰

3.2 Utvecklingen under 1900-talet

Enligt dagens reglering har en efterlevande make arvsrätt. Maken har idag till och med rätt till kvarlåtenskapen framför eventuella bröstarvingar, åtminstone som huvudregel. Den efterlevande makens arvsrätt är dock förhållandevis nytillkommen. Den nu gällande äktenskapsbalken, vari regeln infördes, är en del av 1988 års reform. Den tidigare lagstiftningen om makes arvsrätt var giftermålsbalken från år 1921. Giftermålsbalken var under många år, framförallt under 1970-talet, under översyn och ändringar gjordes på en del punkter. 1988 års reform ansågs nödvändig på grund av förändrade värderingar och synsätt. De regler som främst ändrades genom äktenskapsbalken är de som behandlar makarnas egendomförhållanden.²¹

Undersökningen av den familjerättsliga lagstiftningen påbörjades redan år 1969 och arbetet resulterade i flera delbetänkanden från en utredningsgrupp vilken kallas familjelagssakkunniga. År 1981 lade gruppen fram sitt slutbetänkande²² vilket sedan ledde till att en proposition²³ framlades.²⁴ Propositionen realiserades i lagstiftningen, genom bland annat äktenskapsbalken och ändringar i ärvdabalken, och benämns som 1988 års reform.

¹⁹ Walin, 1988, s. 27.

²⁰ Prop. 1986/87:1 s. 231-233.

²¹ Prop. 1986/87:1 s. 38.

²² SOU 1981:85 Äktenskapsbalk.

²³ Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m.

²⁴ Prop. 1986/87:1 s. 37.

Vid jämförelse mellan lagreglernas utformning före 1988 års reform och dagens reglering framgår att de tre arvsklasserna är oförändrade. Skillnader i vid vilka fall den efterlevande maken har arvsrätt finns däremot. Make hade före reformen företräde vid arv framför arvingar i andra och tredje arvsklasserna. Arvingar i andra arvsklassen hade, till skillnad från arvingar i tredje arvsklassen, sedan rätt till efterarv vid den efterlevande makens död. Fanns det däremot bröstarvingar efter den avlidne maken gick arvet till dessa och den efterlevande maken saknade helt rätt till arv. Bröstarvingars företrädesrätt har historiska skäl. Tidigare ansågs släktskapet ge rätt till egendomen efter den avlidne, i synnerhet fast egendom. Som ett led i denna tankegång fick den efterlevande maken först på 1920-talet arvsrätt vid fall då det inte fanns någon bröstarvinge. Arvet har historiskt sett fyllt en social funktion som det inte finns något större behov av i dagens samhälle. Under 1900-talet har trygghetssystemet utvecklats i Sverige vilket har lett till att bröstarvingar inte längre är i samma behov av ekonomisk trygghet genom arv från föräldrarna. På senare år har istället situationen blivit svårare för den efterlevande maken. Då bröstarvingarna skulle få ut sitt arv ledde detta till att makarnas bo splittrades. Bostaden såldes i många fall för att arvet skulle kunna utgå och i princip skulle halva bohaget tillfalla bröstarvingarna. Makar levde liksom idag ofta med all egendom helt gemensam och därför kunde maken ofta uppleva att det var dennes egendom som togs ifrån denne. I dagens samhälle är situationen i flertalet fall sådan att bröstarvingarna klarar sin egen försörjning utan behov av arv efter föräldrarna medan den efterlevande maken ofta är i behov av arv efter sin make för att kunna behålla bostad och bohag intakt och fortsätta leva med samma levnadsstandard.²⁵ Då den efterlevande maken ärver framför bröstarvingarna kan denne få sitta kvar i orubbat bo, något som specialregleras i bland annat norsk rätt. Här i Sverige är reglerna inte utformade som någon rätt att få sitta i oskiftat bo. I realiteten kan det dock bli så då de gemensamma bröstarvingarna inte får ut något arv direkt eftersom den efterlevande maken tar hand om allt.

Många barn avstod före reformen från sitt arv till förmån för den andre föräldern, den efterlevande maken. Utredarna tolkade det som att det var naturligt för de gemensamma barnen att avvakta med sitt arv tills den andre föräldern avled.²⁶ Likaså var det vanligt med testamenten till förmån för den efterlevande maken. Många makar skrev, före reformen, inbördes testamente med förordnande om sekundosuccession. De testamentena innebar att makarna valt att uppskjuta bröstarvingarnas arv till förmån för den efterlevande maken. De gemensamma bröstarvingarna fick helt enkelt vänta med att få ut sitt arv till även den efterlevande maken gick bort.²⁷

Ett argument, som nämns i propositionen, för att införa starkare skydd för maken var att det skulle leda till än mer harmonisering av de nordiska lagreglerna. Detta då makar i Danmark, Norge och Island ansågs ha starkare skydd genom att de hade möjlighet att sitta kvar i oskiftat bo. För att maken

²⁵ Prop. 1986/87:1 s. 82.

²⁶ Prop. 1986/87:1 s. 82.

²⁷ SOU 1998:110 s. 72.

skulle få sitta i oskiftat bo, även då det fanns särkullbarn, krävdes särkullbarnets samtycke. Familjelagssakkunniga ansåg att det inte var lämpligt att på detta sätt särskilja gemensamma och icke-gemensamma barn. Deras förslag var istället att alla bröstarvingar borde ge sitt samtycke för att den efterlevande maken skulle få sitta i oskiftat bo. Samtycke skulle anses föreligga då bröstarvingen ej begärde att få boet skiftat. Som ett slags alternativ skulle maken kunna få ut ett arv på 1/3 av kvarlåtenskapen. Detta upplägg för att stärka den efterlevande makens rätt ansågs under remissbehandlingen bristfällig. Någon generell rätt för bröstarvinge att stoppa make från att ärva ansågs inte lämplig. Förslaget i propositionen var istället att endast särkullbarn skulle ha rätt att få ut sitt arv direkt. Regeln hade motsvarigheter i dansk och norsk rätt och därför kunde argumenteras för att regeln var gångbar och inte så radikal som det måhända kunde anses. Möjlighet för särkullbarnet att avstå från att få ut sitt arv direkt till förmån för den efterlevande maken föreslogs. Tillägget om att kunna avstå från arv till förmån för den efterlevande maken gjordes för att kunna tillämpas i de fall då relationen mellan särkullbarnet och styvföräldern är god. Exempelvis kan särkullbarnet ha växt upp med styvföräldern och deras relation kan vara densamma som mellan en biologisk förälder och ett barn. I propositionen poängteras att en lagändring med denna formulering skulle överensstämma med västnordisk rätt, alltså leda till harmonisering även på den punkten. Tanken var att kvarlåtenskapen skulle gå till den efterlevande maken med fri förfoganderätt. Reglering är densamma som redan fanns mellan den efterlevande maken och arvingar i andra arvsklassen.²⁸

3.3 Särskilda reglers påverkan på bröstarvinges arvsrätt

3.3.1 Basbeloppsregeln – 3:1 st 2 ÄB

Basbeloppsregeln infördes år 1928 i 13:12 st 2 GB. Regleringen hade grund i praktiken sedan tidigare. En efterlevande make hade rätt att ta viss nödvändig egendom från den avlidne makens giftorättsgods. Tanken var att den efterlevande maken inte skulle behöva se sitt hem helt splittrat. Lagregeln infördes för att underlätta tillämpningen. 1928 fick maken rätt till minst 3000 kr och summan gick upp till 6000 kr år 1952. År 1969 knöts summan till prisbasbeloppet för att den automatiskt skulle följa förändringar i penningvärdet. En efterlevande make fick rätt till fyra gånger basbeloppet, vilket fortfarande gäller.²⁹

Basbeloppsregeln är sedan 1988 års reform en arvsrättslig regel som återfinns i 3:1 st 2 ÄB. Tidigare fanns den i form av en bodelningsregel. Regeln innebär att en efterlevande make alltid har rätt till fyra gånger basbeloppet³⁰.

²⁸ Prop. 1986/87:1 s. 83-86.

²⁹ SOU 1998:110 s. 128-129.

³⁰ Basbeloppet regleras i lag (1962:381) om allmän försäkring och värdet för år 2005 är 39'400 kr.

Finns det testamente som inskränker denna rätt blir testamentet på den punkten utan verkan, detta utan att det krävs att den efterlevande maken begär jämknings av testamentet. Även laglottsanspråk får ge vika för basbeloppsregeln men påverkade bröstarvingar har sedan rätt till efter arv när den efterlevande maken avlider.³¹ Basbeloppsregeln är tvingande till förmån för den efterlevande maken men den efterlevande maken kan avstå sin rätt, detta med stöd i allmänna arvsrättsliga principer.³²

Behov av basbeloppsregeln finns då den avlidne maken har särkullbarn eller har skrivit ett testamente. Makens skyddsbehov har ställts mot testamentstagares och särkullbarns. Dessa personers rätt anses väga tungt, testationsfriheten och särkullbarns rätt att få ut sitt arv direkt, och i propositionen framgår att avvägningen dem emellan anses lämpligt gjord genom dagens utformning.³³

Basbeloppsregeln är uppe för diskussion och behandlades i SOU 1998:110. I utredningen föreslås att bestämmelsen skall kvarstå men med två förändringar. Som regeln är konstruerad idag så skall försäkringsbelopp som tillfaller maken inte räknas in i de fyra basbeloppen. Detta vill utredarna förändra så att försäkringsersätningen skall räknas in. Den andra förändringen som har föreslagits är att testamentstagare som fått stå till sidan på grund av basbeloppsregeln skall få rätt till efter arv. Det har nämligen ansetts oklart om de har rätt till efter arv eller ej och i avsaknad av domstolsavgörande bör det skrivas in i lagtexten.³⁴ Utredningen är ännu under övervägande av justitiedepartementet och någon förändring har därmed ej genomförts.

3.3.2 Makes rätt att behålla sin del av giftorättsgodset – 12:2 ÄktB

Vid bodelning med anledning av en makes död gäller som huvudprincip att likadelning skall ske. Genom 1988 års reform infördes en jämkningsregel, som kan användas för att frångå likadelningen. Maken gavs rätt att begära att respektive makes sida skall behålla sin del av giftorättsgodset. Det är endast den efterlevande maken som kan åberopa regeln, alltså inte den avlidne makens arvingar. Regeln uppkom för att se till att det finns ett sätt för den efterlevande maken att behålla sin del av giftorättsgodset utan att behöva avstå något till den avlidne makens eventuella testamentstagare eller särkullbarn. Regeln är viktig vid fall då den efterlevande makens egendom består av någon slags samlad egendom som exempelvis ett jordbruk eller en affärsverksamhet. Precis som stora delar av 1988 års reform är 12:2 ÄB en del i det stärkta skyddet för den efterlevande maken.³⁵ Då make använder

³¹ SOU 1998:110 s. 82.

³² SOU 1998:110 s. 127 not 45.

³³ Prop. 1986/87:1 s. 89-90.

³⁴ SOU 1998:110 s. 126. Angående oklarheten om testamentstagare kan få en position som efterarvinge se exempelvis Anders Agells artikel i SvJT 1990:1 samt Anders Erikssons efterföljande replik i SvJT 1990:4.

³⁵ Prop. 1986/87:1 s. 88.

12:2 ÄktB för att behålla sin egendomsdel som är större än den avlidne makens kan särkullbarn som känner sig förfördelad försöka få del av den egendomen genom att hävda samäganderätt.³⁶

Den efterlevande maken kan även välja att undanhålla en valfri andel av giftorättsgodset från delning. Denna andel, exempelvis 2/3, undantas då från båda makarnas giftorättsgods medan resten, 1/3, läggs samman och delas lika mellan sidorna. Ett exempel då detta alternativ är önskvärt är då den efterlevande maken äger en släktgård som denne vill behålla. Det finns däremot kanske ingen anledning att undanhålla resten av sin egendom och därför låter man den delas enligt huvudregeln. Även en efterlevande make med mindre del av giftorättsgodset kan välja att återropa regeln vilket då är till den avlidne makens arvingars fördel. Den avlidne makens egendom kan exempelvis bestå av en affärsrörelse som barnen är engagerade i och det är därför naturligt att de ärver och övertar rörelsen. Det kan även vara så att den efterlevande maken inte vill att det skall bli fråga om efter arv efter dennes död och därför väljer att jämka, då till förmån för den avlidne makens arvingar. Alternativt känner maken att arvingarna, då kanske i synnerhet bröstarvingarna, har större behov och nytta av arvet och väljer därför att låta var sida behålla sin egendom.³⁷

Tanken att en efterlevande make inte skall behöva avstå giftorättsgods till särkullbarn anser Agell diskutabel. Agells argumentering grundar sig i giftorättens syfte, nämligen att skapa likadelningsanspråk på tillgångar som byggts upp under äktenskapet. Agell anser att det är konstigt att den efterlevande maken har rätt att ensidigt bestämma till den avlidne makens arvingars nackdel. Vid fall då båda makarna är i livet krävs det exempelvis ett äktenskapsförord för att få samma resultat. Agell poängterar även jämningsregelns slumpeffekt. Den make som överlever den andre kan ju disponera över deras egendom på ett sätt som var omöjligt för den först avlidne maken. Vilken make som kommer att avlida först är ju inte möjligt att förutspå. En annan aspekt är att makarna kan ha skrivit ett inbördes testamente som kan kullkastas av den efterlevande maken genom en jämkning.³⁸

I utredningen från 1998 tas ställning till om 12:2 ÄktB bör förändras. Utredningens slutsats är att 1988 års reform och då även denna bestämmelse står i överensstämmelse med allmänhetens rättsuppfattning. Paragrafen anses fylla en viktig funktion och den återropas relativt ofta. Utredarna anser att det krävs starka skäl för att bestämmelsen skall upphävas. Det poängteras att det är möjligt att makarna kommit överens om att den make som överlever den andre skall återropa bestämmelsen. Det är en intressekonflikt som ligger till grund för funderingar om att upphäva 12:2 ÄktB. Parterna som står mot varandra är den avlidne makens arvingar och den efterlevande maken. Med tanke på 1988 års reforms syfte anser utredarna att den efterlevande maken

³⁶ SOU 1998:110 s. 206-207.

³⁷ Prop. 1986/87:1 s. 191.

³⁸ SOU 1998:110 s. 121-123.

bör prioriteras. En möjlighet skulle kunna vara att lägga in en skälighetsbedömning i bestämmelsen precis som i 12:1 ÄktB men denna möjlighet avfärdas utan närmre förklaring.³⁹

3.3.3 Arvsplanering

3.3.3.1 Inledning

Arvsplanering är en fråga som har behandlats i exempelvis SOU 1998:110. Arvsplaneringen ansågs här i stor utsträckning gå ut på att gynna den nya familjen på särkullbarnens bekostnad. Ofta handlar det om att makarna genomför transaktioner under äktenskapet för att gynna någon part, ofta den nya maken och de gemensamma barnen. ”Arvsplanering är i sig en i hög grad legitim verksamhet” uttrycker sig utredarna. Allt fler vänder sig till exempelvis jurister för att få råd om hur de skall gå till väga för att gynna någon arvinge framför andra. Arvsplanering kan innehålla många olika beståndsdelar. Grunden i det här sammanhanget ligger i de motstående intressena: makes rätt att förfoga över sin egendom och särkullbarns rätt till arv. De relevanta reglerna finns både i Äktenskapsbalken och i Ärvdabalken där olika vägar kan tas för att missgynna särkullbarn genom att en make ensam agerar eller att båda makarna tillsammans agerar. De möjligheter som finns för makarna är exempelvis äktenskapsförord, bodelning under äktenskapet, gåvor till varandra, snedfördelning av egendom (genom att en make investerar pengar och den andre maken betalar de löpande utgifterna), testamentera med full äganderätt, skriva in varandra som förmånstagare i försäkringar och spendera pengarna under livstiden. Barnens möjlighet att ta tillvara sin rätt är genom att begära att få ut sin laglott, vilket kan innebära begäran om jämkning av testamente, gåva eller förmånstagarförordnande.⁴⁰

Anledningen till att frågan om arvsplanering tagits upp i utredningen är bland annat en motion från riksdagen, mot. 1993/94:L421, där riskdagsledamöter framfört att särkullbarn har ett dåligt skydd mot arvsplanering. Lagutskottet bemötte motionen med att säga att frågan bör tas upp i ”lämpligt sammanhang”, vilket innebar utredningen från 1998. Särskilt två frågor diskuterades i utredningen. Särkullbarns skydd mot åtgärder som görs för att helt eller delvis inkräkta på deras rätt till arv är den ena och den andra är regeln om preskription av talan om återbäring av gåva, 3:3 ÄB.⁴¹

Nedan följer en genomgång av några alternativ makar har för att reglera framtida egendomsförhållanden, vilket kan inkludera önskemål om att undanhålla så mycket arv som möjligt från arvingar, däribland särkullbarnen.

3.3.3.2 Äktenskapsförord

Makarna kan på olika sätt förfoga över sin egendom. Ett någorlunda enkelt sätt är genom ett vanligt avtal. Enligt allmänna rättsgrundsatser råder avtalsfrihet mellan makar. Makar kan ingå dels familjerättsliga avtal och dels allmänt förmögenhetsrättsliga avtal. Den första gruppen är avtal som

³⁹ SOU 1998:110 s. 123-125.

⁴⁰ SOU 1998:110 s. 201-202.

⁴¹ SOU 1998:110 s. 201.

behandlar egendomsordningen i äktenskapet och det är dessa som räknas som äktenskapsförord och de regleras i äktenskapsbalken. Den andra gruppen är avtal om byte, köp och gåva och de räknas ej in under benämningen äktenskapsförord.⁴²

Äktenskapsförord används vanligen för att göra viss egendom eller all egendom enskild och regleras i 7:3 ÄktB. Någon förmögenhetsöverföring genomförs då ej. Konsekvensen blir att respektive make har rätt att ensam förfoga över den egendom som bestäms vara dennes enskilda. Däremot förekommer rådighetsinskränkningar för giftorättsgodset, 7:5 ÄktB. Störst betydelse får egendomens status som enskild eller giftorättsgods då bodelning skall genomföras. Enskild egendom hålls utanför bodelningen. Önskar makarna ändra förutsättningar i sitt äktenskapsförord krävs det att de upprättar ett nytt äktenskapsförord. Det senast upprättade äktenskapsförordet gäller.⁴³

3.3.3.3 Gåvor mellan makar

Bland de förmögenhetsrättsliga avtalen mellan makar är gåvor de intressantaste. Det finns speciella regler för gåvor mellan makar. Enligt 8:1 ÄktB krävs det att gåvan fullbordats som vanligt eller att gåvan registrerats enligt kap. 16 ÄktB. Med fullbordande av gåva menas tradition, besittningsövergång, vilket kan vara svårt för makar som lever tillsammans med gemensam besittning. Det är därför som det finns möjlighet för makar att registrera sina gåvor i äktenskapsregistret. Är det frågan om personliga presenter krävs inte registrering så länge gåvan står i förhållandet till givarens ekonomi, 8:1 st 2 ÄktB.⁴⁴ Före 1988 års reform reglerades gåvor mellan makar genom äktenskapsförord. Det nuvarande registreringsförfarandet är den nya vägen för att få gåvan giltig gentemot borgenärer. Reglerna måste skydda både makarna och deras borgenärer. Makarna skyddas genom att det är möjligt att ge varandra gåvor som blir gällande genom allmänna regler om gåvors fullbordande. Om gåvan är giltig mellan ogifta parter är den även under samma förutsättningar giltig mellan makar. Det är dock svårt att få gåvan fullbordad mellan samboende makar. För makarna är det ofta utan betydelse om gåvan blir bindande eller ej. Det är dock viktigt när det kommer till en bodelning då gåvans giltighet påverkar borgenärer och vid en makes död successorerna. Därför tillkommer registreringsförfarandet för att skydda gåvan mot borgenärens fordringar. Registrering skall ge klarhet i gåvans tidpunkt och att det faktiskt förekommit en gåva.⁴⁵

3.3.3.4 Bodelning under äktenskapet

En annan väg för makar att reglera sin egendomsordning är att utföra en bodelning under äktenskapet, 9:1 st 2 ÄktB. För att en bodelning under äktenskapet skall komma till stånd krävs det att makarna är överens. Genom en sådan bodelning kan makarna klargöra vem som äger vad i äktenskapet. Dessutom kan bodelning under äktenskapet användas för att få till stånd

⁴² SOU 1998:110 s. 203.

⁴³ Prop. 1986/87:1 s. 66-68.

⁴⁴ SOU 1998:110 s. 205.

⁴⁵ Prop. 1986/87:1 s. 71-73, 296-298.

ekonomisk utjämning. Egendomen som överförs behåller sin karaktär av giftorätts gods. För att egendom skall bli enskild krävs det att makarna upprättar och registrerar ett äktenskapsförord.⁴⁶ Före lagändringen år 1988 fanns ej möjligheten att reglera egendomsförhållande genom bodelning utan att även äktenskapsskillnad var aktuellt. En anledning till införande av regleringen var att undvika att makar lämnar in ansökan om äktenskapsskillnad med begäran om betänketid för att få till stånd en bodelning för att sedan ta tillbaka sin ansökan. För att bodelning under äktenskapet skall bli giltig krävs en skriftlig anmälan till tingsrätten. Bodelningen registreras i äktenskapsregistret och offentliggörs.⁴⁷ En bodelning under äktenskapet kan under särskilda omständigheter likställas vid en gåva vilken en bröstarvinge kan begära jämkning av enligt det förstärkta laglottsskyddet i 7:4 ÄB, se kap. 4.2.3.

3.3.3.5 Testamente

I Sverige gäller testationsfrihet. Detta betyder att var och en som fyllt arton år, alternativt är eller har varit gift, har rätt att upprätta ett testamente och däri bestämma vem som skall ta arv efter denne, 9:1 ÄB. Alla rättssubjekt, fysiska och juridiska, kan ta emot arv genom testamente⁴⁸. De fysiska personerna måste dock vara födda eller avlade före testatorns död och sedan födda vid liv för att få rätt till arv, 9:2 ÄB. Andra förordnanden är utan verkan. Det enda som begränsar en testator är han familjestatus. Var testatorn gift har den efterlevande maken rätt till skydd enligt basbeloppsregeln och eventuella bröstarvingar har rätt till sin laglott.⁴⁹ Det är av största vikt att det är testatorns vilja som verkställs genom testamentet. Ett testamente skall därför tolkas så att det överensstämmer med testatorns vilja, 11:1 ÄB. Har testamentet fått annan innebörd på grund av felskrivning eller misstag skall det ändå verkställas om testatorns vilja kan utrönas.

För att ett testamente skall bli giltigt krävs att vissa formkrav uppfylls, däribland krav på skriftlighet och bevittning, kap. 10 ÄB. Uppfylls inte dessa formkrav är testamentet ogiltigt, 13:1 ÄB. Likaså om testatorn ej var behörig att skriva testamente eller om testatorn led av en allvarlig psykisk störning när testamentet upprättades, 13:2 ÄB. Övriga ogiltighetsgrunder är beroende av agerande av en andra part. Har någon genom tvång förmått testator att upprätta testamente eller förlätt denne eller missbrukat dennes oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning är testamentet ogiltigt, 13:3 ÄB. Om begäran om jämkning av testamente, se kap. 4.2.4.

Makar kan låta upprätta inbördes testamenten. Häri uttrycker de sin vilja att ärva varandra och ofta även förordnande om hur sekundosuccessionen skall se ut. Testamentsförordnandena anses ändå som skilda varandra och kan ändras oberoende av varandra. En efterlevande make kan ändra sin del av testamentet efter den första makens död. Förutsättningarna för den först avlidnes testamente förändras då och omtolkning av dennes testamente bör

⁴⁶ SOU 1998:110 s. 204.

⁴⁷ Prop. 1986/87:1 s. 52-54.

⁴⁸ Agell, 1999, s. 22.

⁴⁹ Lødrup, 2003, s. 264.

ske. Det är möjligt att den först avlidne inte hade för avsikt att gynna den efterlevande maken i en sådan situation där denne ändrat sitt testamente. Huruvida den efterlevande maken, genom ett inbördes testamente, får kvarlåtenskapen med fri förfoganderätt respektive full äganderätt är beroende av det enskilda testamentet. Har förordnande om sekundosuccession inte skrivits skall den lagstadgade ordningen om efterarv följas.⁵⁰ Har däremot makarna föreskrivit att de skall ärva varandra med full äganderätt och om inget bestämts om sekundosuccession ärver den efterlevande makens arvingar hela kvarlåtenskapen. Regeln fastslogs genom NJA 1950 s. 483. Domen fick stark kritik men regeln har ändå bibehållits vilket visas genom NJA 1993 s. 145.⁵¹

3.3.3.6 Förmånstagarförordnande

Genom 1988 års reform förändrades regleringen kring förmånstagarförordnande. Regleringen gick från att utbetalat försäkringsbelopp ingick i dödsboet till att nu ej ingå. En försäkringstagare kan idag fritt välja förmånstagare och beloppet skall hållas utanför dödsboet, FALS § 104, vilket innebär att beloppet inte tas in i beräkningen av laglotter och av efterlevande makes rättigheter. Det är ofta den efterlevande maken som står som förmånstagare och denne får då full äganderätt. Har försäkringstagaren ej angett någon förmånstagare går utbetalat belopp direkt till dödsboet. Vid fall då tillämpning av förmånstagarförordnande leder till ett oskäligt resultat för en efterlevande make eller bröstarvinge kan dessa begära jämkning av förordnandet. Jämkningsen kan leda till att make eller bröstarvinge tilldelas hela eller delar av beloppet, FALS § 104 st 2. När bedömningen görs skall särskilt beaktas skälen till förordnandet samt förmånstagarens, makens eller bröstarvingens ekonomiska situation.⁵² Jämkning bör komma ifråga särskilt i fall då det ej finns nämnvärd kvarlåtenskap som bröstarvingen får del av. Det behöver ej handla om en förälder som efterlämnar sig en kvarlåtenskap som saknar högt värde utan om att denne gett eller testamenterat bort egendomen till exempelvis maken och andra bröstarvingar. Alla situationer bör ej likställas då det kan finnas acceptabla skäl att göra skillnad. Det behöver ej handla om att kontakten mellan föräldern och ett barn är dålig, föräldern kan exempelvis välja att ge mer till ett yngre barn om det går i skolan och saknar nämnvärd inkomst. Det kan även vara fråga om att något av barnen har någon sjukdom så att denne har större behov av pengar. Hänsyn skall alltså alltid tas till omständigheterna i övrigt vilket bland annat innebär översyn av huruvida någon är i behov av ekonomiskt stöd. Ett exempel där jämkning gjordes är NJA 1995 s. 423. Viss jämkning skedde på grund av att föräldern gynnade barnen i sitt nya äktenskap. Makarna hade gjort förmögenhetsöverföringar till den nya maken och detta ansågs av domstolen leda till ett oskäligt resultat för särkullbarnen.⁵³ Vid fall då bröstarvinge fått försäkringsbelopp på grund av ett förmånstagarförordnande skall detta ej räknas som förskott på arv om detta inte är föreskrivet eller med hänsyn till omständigheterna måste anses

⁵⁰ Agell, 1999, s. 88-90.

⁵¹ Agell, 1997, s. 75-77.

⁵² Lødrup, 2003, s. 153-155.

⁵³ SOU 1998:110 s. 218-220.

vara försäkringstagarens avsikt. Beloppet saknar därmed betydelse för beräkning av bröstarvingens arvslott respektive laglott. Detta i enlighet med HD:s dom NJA 1996 s. 428.

3.4 Norsk rätt

3.4.1 Grunder för efterlevande makes arvsrätt

Den norska rätten består liksom den svenska av ett parantelsystem för släktingar som arvtagare, där bröstarvingar ses som de närmast anhöriga. Men lämnar den avlidne en efterlevande make finns andra regler att ta hänsyn till, al. § 1 st 3. En efterlevande make har rätt att välja mellan att ta ut arv efter maken eller att sitta kvar i oskiftat bo, det senaste under vissa villkor. Man kan tycka att det skulle vara fördelaktigt att få sitta i oskiftat bo och det är många som använder sig av möjligheten, men det är ändå allt fler som väljer att skifta boet och istället få ut arv efter maken. En av anledningarna till att makar väljer att skifta boet kan vara att det finns begränsande regler för hur den efterlevande maken får disponera boet. Dessutom tillkommer regler om minimiarv som medför att det inte är aktuellt att sitta i oskiftat bo om boet inte har en viss storlek.⁵⁴ När den efterlevande maken väljer att dela boet direkt och den avlidne maken lämnar bröstarvingar efter sig ärver maken $\frac{1}{4}$ av kvarlåtenskapen, al. § 6. Finns det däremot endast arvingar i andra arvsklassen ärver maken $\frac{1}{2}$ kvarlåtenskapen. Den tredje arvsklassen lämnas arvlös om den avlidne efterlämnar en make, denne har då rätt till hela kvarlåtenskapen.

3.4.2 Särskilda reglers påverkan på bröstarvingars arvsrätt

3.4.2.1 Makes rätt till minimiarv

Norge har ett minimiskydd för den efterlevande maken motsvarande den svenska basbeloppsregeln. Den efterlevande maken har rätt till ett *minstearv*. Enligt al. § 6 har maken rätt till fyra gånger det norska basbeloppet om den avlidne maken efterlämnar sig bröstarvingar och sex gånger basbeloppet om arvingarna tillhör den andra parantelen. Den efterlevande maken får egendomen med full äganderätt vilket innebär att det inte finns någon efterarvsrätt på egendomen. År 2002 var basbeloppet 51'360 norska kronor. Skyddet är större än det svenska på de sätten att basbeloppet är högre men framförallt genom att minimiarvet är oberoende av vad maken fick vid delningen av giftorättsgodset och vad denne själv har för enskild egendom. Maken har alltså rätt till minimiarv oberoende av sin egen ekonomiska situation.⁵⁵

3.4.2.2 Makes rätt att sitta i oskiftat bo

I Norge har den efterlevande maken sedan 1700-talet haft rätt att i vissa fall sitta i oskiftat bo. Arvingarna får då vänta med att få ut sitt arv tills den efterlevande maken avlider alternativt gifter om sig. Från början gällde rätten

⁵⁴ Lødrup, 2003, s. 127-128.

⁵⁵ Lødrup, 2003, s. 140.

att sitta i oskiftat bo endast framför gemensamma bröstarvingars arvsrätt och då bara giftorättsgodset. Regleringen har dock utvecklats till att gälla alla arvingar med undantag från särkullbarn.⁵⁶

Vissa minimikrav ställs på den efterlevande makens ekonomiska förhållanden för att denne skall få sitta i oskiftat bo. Grunden för kraven ligger i att man vill skydda den avlidnes arvingar och hindra den efterlevande maken från att använda kvarlåtenskapen till att täcka sina skulder. Vid fall då det är sannolikt att utsikterna för täckning av den avlidne makens skulder skulle kunna väsentligt försämrats på grund av den efterlevande maken skall denne ej få sitta i oskiftat bo, al. § 13. Likaså om arvsutsikterna väsentligt försämrats för efterarvingarna. Rätten faller även bort då den efterlevande maken inte anses kunna ta hand om boet på ett lämpligt sätt.⁵⁷ Ett annat sätt då möjligheten att sitta i oskiftat bo kan berövas en efterlevande make är om den avlidne i testamente har bestämt att delning skall ske vid dennes död, al. § 11.

Enligt al. § 9 är det endast giftorättsgodset som skall ingå i ett oskiftat bo. Enskild egendom går direkt till arvtagarna om makarna inte bestämt annat i äktenskapsförord. Hela den efterlevande makens egendom anses tillhöra det oskiftade boet om det inte klargörs att viss del är dennes enskilda egendom, al. § 28. Även det som den efterlevande maken förvärvar efter makens död kommer att tillfalla det oskiftade boet och ingå vid en senare delning, al. § 17. Arv eller gåva med villkoret att egendomen skall vara enskild förblir dock sådan och hålls utanför boet. Om sådant villkor inte finns måste den efterlevande maken begära delning av boet inom tre månader från arv respektive gåva för att denna ej skall ingå i det oskiftade boet.

Som huvudregel kan den efterlevande maken som sitter i oskiftat bo fritt råda över hela boet, al. § 18. Maken får dock inte utan samtycke ge bort fast egendom eller andra gåvor som står i missförhållande till boets värde, al. § 19. I övrigt har den efterlevande maken alltså rätt att använda boet efter eget huvud. Har make gett bort egendom där samtycke krävdes kan gåvan begäras tillbaka, dock endast om gåvomottagaren förstått eller borde ha förstått att personen inte hade rätt att ge bort denna egendom, al. § 19 st 2.⁵⁸ Makens frihet att råda över boet begränsas även genom att denne ej har rätt att testamentera den del som senare skall tilldelas den först avlidnes arvingar, al. § 18 st 2.

Efterlevande make som sitter i oskiftat bo kan närhelst denne önskar begära att bodelning skall ske, al. § 24. Bodelning sker då till alla arvingarna. Om delning sker till viss arvinge har övriga arvingar rätt att begära bodelning. Alternativt kan maken ge arvingarna en viss del av arvet, så länge alla får proportionellt lika lotter, al. § 21. Bodelning skall även ske då den efterlevande maken gifter om sig, al. § 23. Arvinge har även rätt att begära delning av ett oskiftat bo om värdet väsentligt minskar, al. § 24 st 2. Regeln

⁵⁶ Lødrup, 2003, s. 123.

⁵⁷ Lødrup, 2003, s. 161.

⁵⁸ Lødrup, 2003, s. 169-171.

är dock inte sträng utan maken har som huvudregel rätt att använda boet som han själv önskar och i praxis har arvingarna inte fått medhåll vid begäran om bodelning på denna grund.⁵⁹

3.4.2.3 Skevdelningsregeln

I el. § 59 finner vi en skevdelningsregel som kan användas både av den efterlevande maken och av den avlidne makens arvingar, el. § 77. Detta under förutsättning att maken ej skall sitta i skiftat bo. Regeln är annorlunda jämfört med den svenska regleringen i 12:2 ÄktB. Egendom som make hade före äktenskapet eller som denne förvärvat genom arv eller gåva från annan än maken kan hållas utanför bodelningen. Det är upp till den part som vill få till stånd en bodelning att bevisa att egendomen är sådan att den får undanhållas. Parten måste klart kunna visa på ägandet, vilket är ett strängt krav. Det är fråga om ett värdemässigt undanhållande från likadelningen, inte undanhållande av viss egendom. Rätten att undanhålla egendom från delning kan helt eller delvis falla bort om resultatet skulle bli uppenbart oskäligt, el. § 59 st 2. En helhetsbedömning skall göras där äktenskapets längd och makarnas insatser för familjer är av vikt.⁶⁰

3.4.2.4 Arvsplanering

3.4.2.4.1 Äktenskapsförord

Makar har rätt att ingå avtal med varandra för att reglera det ekonomiska förhållandet dem emellan. Det krävs dock att vissa formkrav upprätthålls och avtalet benämns som äktenskapsförord, el. kap. 9. Genom ett äktenskapsförord kan makarna bestämma att deras egendom eller del därav skall vara enskild och därmed inte ingå vid en framtida bodelning, el. § 42. Norska makar har större frihet att bestämma över äktenskapsförordets innehåll än vad svensk rätt ger makar. Norska makar kan exempelvis låta utgången av äktenskapsförordet bli olika beroende på om äktenskapet avslutas genom en makes död eller om det avslutas genom äktenskapsskillnad, el. § 42 st 3.

I el. § 46 återfinns en jämningsregel vad gäller äktenskapsförord. Får fördelningen av egendomen orimlig påverkan på en av makarnas ekonomi har denne make rätt att begära jämkning. Vid en makes död är det endast den efterlevande maken som kan använda sig av regeln, inte den avlidnes arvingar.⁶¹

Förutom jämningsregeln finns en viktig skyddsmekanism i el. § 42 st 3. Här ges den efterlevande maken rätt att frånga villkor i äktenskapsförordet så länge makarna inte avtalat bort denna rätt. Regeln innebär att om makarna har avtalat att enskild egendom skall delas som giftorättsgods när äktenskapet avslutas med en makes död så kan den efterlevande maken ändå frånga detta villkor och behålla sin egendom som enskild. Denne make kan därigenom ensidigt se till att få sin enskilda egendom. Detta undantag kan vara av vikt för en efterlevande make som äger mer egendom än den avlidne maken. Den

⁵⁹ Lødrup, 2003, s. 177.

⁶⁰ Agell, 2003, s. 383-386.

⁶¹ Lødrup, 2003, s. 147.

efterlevande slipper härmed dela med sig av sin egendom till den avlidne makens arvingar. Ovanstående gäller vid fall då villkoret tillkommit endast för att skydda den efterlevande maken och inte några andra arvingar. Har det däremot förutsatts vid äktenskapsförordets ingående att egendomen skall ingå i delning vid makens död och därmed även tilldelas makens eventuella särkullbarn skall villkoret kvarstå. Tolkning av äktenskapsförordet är avgörande.⁶²

3.4.2.4.2 Gåvor mellan makar

Där Sverige har infört speciell reglering för gåvor mellan makar har Norge hållit kvar vid den traditionella nordiska vägen att makarna måste ingå äktenskapsförord för att gåva skall bli giltig, el. § 50. Det finns två huvudsakliga grunder som åberopas för kvarhållande av regleringen av gåvor mellan makar. För det första vill man genom formkraven ge skydd åt den givande maken och dess arvingar från ogenomtänkta gåvor. För det andra ger formkravet ett skydd för makarnas borgenärer. Formkraven gäller inte för gåvor som kan anses som vanliga, el. § 50 st 1, vad svensk rätt benämner personliga presenter.⁶³

3.4.2.4.3 Bodelning under äktenskapet

För att makarna skall få till stånd en bodelning under äktenskapet krävs det att de först upprättar ett äktenskapsförord där de avtalar om att giftorättsgodset skall delas under äktenskapet, el. § 45. När sådant äktenskapsförord upprättats har vardera maken rätt att begära bodelning, el. § 57. Efter en sådan bodelning anses egendomen normalt vara enskild. Regleringen är som synes annorlunda uppbyggd jämfört med den svenska där egendomen normalt inte blir enskild genom bodelningen, för det krävs ett äktenskapsförord efter bodelningen.⁶⁴

3.4.2.4.4 Testamente

Även i Norge gäller testationsfrihet. Var och en som fyllt 18 har rätt att genom testamente bestämma vad som skall hända med kvarlåtenskapen efter dennes död, al. § 48. För att testamentet skall vara giltigt krävs att vissa formkrav upprätthålls, al. kap. 8. Det enda som begränsar testationsfriheten är efterlevande makes rätt till minimiarv, bröstarvingars rätt till laglott samt *forlottsrett*. Inkräktar testamentet på någon av ovanstående punkter är det testamentet som ger vika.⁶⁵

Makar kan ingå ömsesidiga testamenten där de sätter varandra som arvingar. Då ärver de varandra oberoende av vem av dem som avlider först. Makarna kan i testamentet även bestämma hur efterarvet skall fördelas mellan makarnas arvingar. Har de gjort sådan fördelning kan den efterlevande maken ändå ändra på denna fördelning när det gäller sina egna arvingar, inte fördelningen till den först avlidnes efterarvingar, al. § 58. Är fördelningen inskriven i testamentet följs denna, annars krävs tolkning av testamentet för att få fram en fördelning av kvarlåtenskapen. Det är vanligt att makarna

⁶² Agell, 2003, s. 187-188.

⁶³ Lødrup, 2001, s. 169-170.

⁶⁴ Agell, 2003, s. 251-252.

⁶⁵ Lødrup, 2003, s. 336.

bestämt att kvarlåtenskapen skall fördelas enligt den i lagen föreskrivna arvsordning. Går det inte att utröna makarnas avsikt går hela kvarlåtenskapen till den sist avlidne makens arvingar.⁶⁶

Har ett testamente eller del därav tillkommit under tvång, svek eller annan ohederlig påverkan är det ogiltigt, al. § 63. Likaså om någon har missbrukat testatorns lättsinne, svaghet eller beroendeställning. Vill en arvinge få testamente eller del av testamente ogiltigförklarat måste arvingen meddela tingsrätten detta inom sex månader från det att denne fått vetskap om testamentets innehåll, testatorns död och att en disposition i testamentet är ogiltig, al. § 70. Har fristen gått ut har arvingen förlorat sin rätt att klaga.

3.4.2.4.5 Förmånstagarförordnande

Liksom i Sverige kan en försäkringstagare skiva in vem han vill som förmånstagare till försäkringsbeloppet, FALN § 15-1. Beloppet skall hållas utanför dödsboet vilket i praktiken innebär att det inte inräknas vid beräkning av vare sig bröstarvinges laglott eller efterlevande makes rättigheter. Har förmånstagare ej utnämnts av försäkringstagaren tillfaller beloppet den efterlevande maken, FALN § 15-1 st 2. Beloppet räknas ej in i den del av kvarlåtenskapen som skall delas förutom vid fall då maken skall sitta i oskiftat bo. Om försäkringstagaren inte utnämnt någon förmånstagare och inte heller lämnat någon make efter sig går försäkringsbeloppet in i dödsboet och tillfaller arvingarna enligt lag och testamente, FALN § 15-1 st 3. I FALN § 15-6 finns en jämkningsregel som endast kan åberopas av personer som för sin försörjning är beroende av försäkringstagaren. Det handlar här om makar och bröstarvingar som kunde ha fått del av beloppet om förmånstagare inte varit inskriven. Dessa personer kan begära att få hela eller delar av beloppet utbetalt till sig om det kan anses klart orimligt att beloppet går till annan förmånstagare. Till beaktande skall tas motivet för utnämmandet av förmånstagaren, dennes samt de försörjdas behov och om den försörjda fått reda på utnämningen i rimlig tid före dödsfallet. Är det maken som får beloppet kan bröstarvingar begära jämkning, FALN § 15-6 st 2.

⁶⁶ Lødrup, 2003, s. 320-321.

4 Bröstarvingars arvsrättsliga ställning

4.1 Grundläggande reglering

Bröstarvingar anses i lagstiftningen som de som står närmast en arvlåtare, 2:1 ÄB. De har under många år haft företräde framför alla andra potentiella arvtagare. Denna arvsrätt har starka historiska och kulturella skäl. Det har varit viktigt att framförallt fast egendom har gått vidare i ätten genom arv. Som regel har man velat behålla en gård eller annan verksamhet inom familj och släkt. Arvsrättens konstruktion har även haft en social funktion genom att säkra bröstarvingars ekonomiska situation när föräldrarna avlider. Samhället har förändrats mycket och med det även bröstarvingars behov. I dagens samhälle med det allmänna trygghetssystemet har bröstarvingar inte samma ekonomiska och sociala behov av föräldrarna. Idag talas istället om efterlevande makars behov av skydd och därav reformen från slutet av 1980-talet.⁶⁷ Genom tiderna har arvsrätten sett olika ut för olika bröstarvingar. Vad vi menar med bröstarvingar som har arvsrätt är inte detsamma som för hundra år sedan. År 1928 kom en arvslag som visar på skillnaderna. Regleringen innebar ej några stora förändringar. Utomäktenskapliga barn ärvde endast sin mor och hennes släktingar och inte alls fadern och dennes släkt. Genom arvslagen infördes dock en ny möjlighet för fadern att ge utomäktenskapliga barn arvsrätt efter honom. Fadern gavs rätt att avge en förklaring där han gav barnet arvsrätt efter honom. Ett kvarts sekel senare, 1954, kom förslag om att likställa arvsrätten för inom- och utomäktenskapligt födda barn. Förslaget möttes av kritik av bland annat lagrådet och genomfördes ej. Kritiken bestod framförallt i att det fortfarande var svårt att helt fastställa faderskap och ännu viktigare bristande skydd för den efterlevande maken. Framsteg gjordes angående fastställande av faderskap och när ny lagstiftning kom 1969 ändrades även bröstarvingars arvsställning. Utomäktenskapliga barn likställdes så att de fick samma arvsrätt som de inomäktenskapliga barnen.⁶⁸

Bröstarvingar räknas alltså som närmast anhörig och ärver först bland släktingarna. Enligt huvudregeln skall arvet delas lika mellan bröstarvingarna, 2:1 ÄB. De skall ärva med lika lotter och om en bröstarvinge avlidit skall dennes bröstarvingar få arvet istället. Varje gren skall då få lika stor lott. Efterlämnar däremot den avlidne en make skall, som ovan redogjorts för, denne ärva kvarlåtenskapen, 3:1 ÄB. Detta gäller dock bara framför gemensamma bröstarvingars arvsrätt. Hade den avlidne särkullbarn har de rätt att få ut sitt arv direkt, 3:1 st 1 m 1 ÄB. Särkullbarnen kan välja att helt eller delvis avstå från sin rätt, 3:9 ÄB. Den efterlevande maken ärver då även särkullbarnets arvslott med fri förfoganderätt. Enligt undersökningar är det

⁶⁷ SOU 1998:110 s. 78.

⁶⁸ Saldeen, s. 27-28.

mycket sällan som den möjligheten används⁶⁹. Särkullbarnet får i sådana fall en roll som efterarvinge då den efterlevande maken avlider, 3:9 ÄB.

Har ett särkullbarn fått ut sitt arv efter en förälder har denne som utgångspunkt ej rätt till något när den efterlevande maken avlider, 3:2 st 2 ÄB. Det finns dock en möjlighet där ytterligare arv blir aktuellt. För förståelsens skull redogörs denna möjlighet genom ett exempel. Makarna A och B har ett gemensamt barn X. A har dessutom barnet Y. När A avlider ärver Y direkt medan X får efterarvsrätt då B senare dör. När B dör är emellertid X inte längre i livet. Arvet från A går då till de arvingar som är i livet, nämligen särkullbarnet Y.⁷⁰ Särkullbarnet ärver alltså den del som det gemensamma barnet skulle ha fått om denne varit vid liv.

Adopterade barn har haft full arvsrätt längre än utomäktenskapliga barn. Adoptivbarn fick full arvsrätt genom ärvdabalken 1958.⁷¹ Dagens reglering finner vi i 4:8 FB. Här föreskrivs att adoptivbarn skall räknas som adoptantens barn i rättsliga frågor där släktskap är av betydelse.

4.2 Regler till skydd för bröstarvingar

4.2.1 Laglottsinstitutet

Laglottsinstitutet utgör ett skydd för arvingar mot testamentariska förordnanden. Laglotten är den del av kvarlåtenskapen som en arvlåtare inte kan disponera över. Bröstarvingar har som tidigare redogjorts för rätt till arv efter föräldrarna. Kvarlåtenskapen delas lika mellan bröstarvingarna, denna andel är bröstarvingens arvslott. Laglotten utgör halva arvslotten, 7:1 ÄB. Denna har bröstarvingen alltid rätt att få ut i arv. Föreligger det ett testamente som inkräktar på laglotten kan bröstarvinge begära jämkning av testamentet, 7:3 ÄB.⁷² Laglottssystemet har som syfte att säkra en viss del av kvarlåtenskapen åt bröstarvingarna på grund av den sociala och ekonomiska samhörighet som förväntas finnas mellan barn och förälder. Det är endast bröstarvingar som har detta skydd då de anses som de närmast anhöriga. Laglottssystemet har även som syfte att skapa rättvisa mellan bröstarvingarna. En arvlåtare kan genom testamentsförordnande gynna en av bröstarvingarna och då finns det genom laglotten ett visst skydd för övriga bröstarvingar. Släktens intresse av del i kvarlåtenskapen och arvlåtarens intresse av att ha möjlighet att testamentera fritt står som motpoler och laglottssystemet kan ses som en kompromiss dem emellan.⁷³

Egendom som bröstarvinge får genom jämkning av testamente omfattas som huvudregel ej av en efterlevande makes anspråk på kvarlåtenskapen, 7:3 st 2 ÄB. Har den avlidne testamenterat till sin makes förmån får denne

⁶⁹ SOU 1998:110 s. 209.

⁷⁰ Eriksson, 2002, s. 76-77.

⁷¹ SOU 1998:110 s. 70 not 8.

⁷² Prop. 1986/87 s. 79.

⁷³ SOU 1981:85 s. 206-207.

egendomen med fri förfoganderätt i förhållande till bröstarvingar om annat inte bestämts i testamentet. Har den avlidne förordnat att den efterlevande maken skall ärva med full äganderätt måste bröstarvingarna begära jämkning för att få ut sin laglott. Ett särkullbarn får då ut sin laglott direkt medan gemensamma barn endast kan begära jämkning så att maken får en andel motsvarande laglotten med fri förfoganderätt.⁷⁴

En ständigt återkommande diskussion föreligger om huruvida laglottsinstitutet skall kvarstå eller ej och frågan har behandlats i flera utredningar. I betänkandet från 1981 framfördes förslaget att helt avskaffa laglottsinstitutet. Skyddet för bröstarvingarna ansågs inte längre vara lika motiverat. Bröstarvingarna är i de flesta fall vuxna och inte beroende av ett arv från föräldrarna för sin försörjning. Man ansåg att den efterlevande makens ställning borde stärkas och avskaffandet av laglotten skulle vara ett steg i den riktningen. Full testationsfrihet förordades där inga arvingar skulle skyddas mer än andra.⁷⁵ I betänkandet finns dock reservationer mot laglottsinstitutionens avskaffande. Man såg det som en risk att bröstarvingar skulle bli lidande av detta. Avskaffas laglotten har bröstarvingen ingen rätt alls till arv om det finns ett testamente där denne exkluderas. Under 1900-talet har arvsskyddet blivit allt starkare för bröstarvingar vilket varit viktigt för barn som fötts utom äktenskap och barn som fötts under tidigare äktenskap. Man ser det som en stor risk att föräldrar skall gynna barnen från det nuvarande äktenskapet. Principiellt rubbas inte denna rättvisa behandling om laglotten avskaffas men i praktiken skulle troligen särkullbarnen vara de som kom i kläm. Adoptivbarn ansågs utgöra en annan riskgrupp. Det finns fall där adoptionen inte lett till bra resultat och där risk föreligger att föräldrarna missgynnar adoptivbarnet genom ett testamente. De som reserverade sig såg även en ökad risk för utnyttjande av äldre, att manipulera sig till förordnande genom ett testamente. Om det inte finns ett laglottssystem kan personen testamentera bort även den delen av kvarlåtenskapen. Slutligen poängteras att bibehållandet av laglottsinstitutet är lämpligt för att bevara den nordiska enhetligheten.⁷⁶

Även i propositionen från 1988 års reform, som bygger på 1981 års betänkande, framfördes förslaget att helt avskaffa laglottsinstitutet, återigen för att stärka den efterlevande makens ställning. En viktig anledning som talade för förändring ansågs återigen bröstarvingarnas minskade behov av försörjning vara. Dock ansågs en förändring inte i så stor utsträckning gynna den efterlevande maken, istället skulle den göra det lättare att testamentera hela kvarlåtenskapen till valfri person eller organisation. Dessutom ansågs det föreligga risk för missgynnande av särkullbarn om laglottsinstitutet avskaffades. Det kan ha uppstått konflikt med den tidigare maken eller med särkullbarnet och därför önskas en total brytning. Dessutom kan arvlåtaren anse att det skulle påverka den nya familjen för mycket om särkullbarnet fick ut något arv. En annan orsak som haft betydelse vid beslutande om laglottens

⁷⁴ SOU 1998:110 s. 209.

⁷⁵ SOU 1981:85 s. 210-211.

⁷⁶ SOU 1981:85 s. 486-487.

vara eller icke vara är att de övriga nordiska länderna motsätter sig att ta bort regleringen. Dessutom har reglering som tillerkänner bröstarvinge arv från fader som ej är gift med modern tillkommit så sent som 1969. Att redan 1988 underminera denna reglering ansågs olämpligt.⁷⁷

Efter reformarbetet blev resultatet att laglottsinstitutet skulle behålla sin karaktär av skydd mot testamentariska förordnanden. Då bröstarvingarna får del av sin laglott på grund av att de begär jämkning av ett testamente får i princip den efterlevande maken ej egendomen med fri förfogande utan laglotten går direkt till bröstarvingen. Detta för att testamentet anses vara en väg att sätta makens arvsrätt ur spel. Är testamentet till förmån för den efterlevande maken och bröstarvingarna begär jämkning behåller maken laglotterna med fri förfoganderätt och bröstarvingarna får del av den först vid den efterlevande makens död. Skillnaden har sin grund i att testamentet denna gång är till makens fördel och därför får denne behålla egendomen till sin död. Det har föreslagits att bröstarvinge bör kunna få ut laglotten efter sin förälder när den andre föräldern ingår nytt äktenskap men i propositionen anses detta urholka makens skydd och bör därför ej genomföras.⁷⁸ Vid fall då testamentsförordnandet inte är till den efterlevande makens förmån och bröstarvingen väljer att jämka kan denne låta laglotten ingå i den efterlevande makens arv. Den efterlevande maken ärver då som vanligt laglotten med fri förfoganderätt vilket ger bröstarvingen rätt till efter arv vid den efterlevande makens död.⁷⁹

4.2.2 Sekundosuccession

Rätten till efter arv regleras i 3:2 ÄB. Enligt den nuvarande regleringen har första och andra arvsparantelerna som huvudregel rätt till halva kvarlåtenskapen efter den efterlevande maken som arv efter den först avlidne maken. Särkullbarn efter den först avlidne maken inräknas bland efterarvingarna om särkullbarnet avstod från sitt arv till förmån för den efterlevande maken, 3:9 ÄB. Före 1988 års reform var det inte aktuellt med efter arv för bröstarvingar då efterlevande makar inte hade företräde till arv framför dem⁸⁰. Den egendom eller snarare den ideella andelen som arvet efter den avlidne maken innebär erhåller den efterlevande maken med fri förfoganderätt. Det innebär att den efterlevande maken inte kan testamentera bort den andelen av sin kvarlåtenskap. Det finns alltså inte någon bestämd egendom som maken hindras från att testamentera bort utan det handlar bara om en ideell andel, vilket framgår av NJA 1995 s. 303.⁸¹ Att den efterlevande maken har rätt att testamentera bort vilken egendom denne vill ligga i linje med vems rätt som allmänt går före mellan efterlevande make och efterarvingar. Maken skall alltså ha rätt att göra som han vill i så stor omfattning som möjligt så länge han ej trampar in på efterarvingars

⁷⁷ Prop. 1986/87:1 s. 79-80.

⁷⁸ Prop. 1986/87:1 s. 86.

⁷⁹ Walin, 1988, s. 91.

⁸⁰ SOU 1998:110 s. 92.

⁸¹ SOU 1998:110 s. 141.

grundläggande rätt.⁸² Kritik har riktats mot NJA 1995 s. 303 om att den efterlevande makens rätt har sträckts för långt. Den först avlidne makens arvingar har inte längre rätt till arv efter sin förälder genom att få del av förälderns faktiska egendom. Genom att bröstarvingarna får rätt till en ideell andel kan den efterlevande maken testamentera så att de endast får del av dennes egendom.⁸³

Huvudregeln är att hälften av den efterlevande makens kvarlåtenskap skall gå till den först avlidne makens arvingar. Man utgår från att makarna vid bodelningen efter den först avlidne maken ägde halva egendomen var. Utgjorde arvet efter maken annan andel än hälften skall vid den efterlevande makens död samma andel användas vid beräkningen av efterarvet, 3:2 st 3 ÄB. Fick exempelvis en efterlevande make egendom till ett värde av 100 000 kr i arv efter maken men hade själv enskild egendom så att dennes egen egendomsdel uppgick till 200 000 kr skall efterarvet uppgå till samma andel, alltså 1/3 av kvarlåtenskapen vid den efterlevande makens död (100 000/(100 000 + 200 000) kr). Men undantagen är fler. Har den efterlevande maken genom exempelvis gåva orsakat väsentlig minskning av sin egendom utan att ta tillbörlig hänsyn till den först avlidne makens arvingar skall vederlag utgå till dem från den efterlevande makens arvingars lott för den minskning av andelen som skett, 3:3 ÄB. Kan vederlag ej utgå skall gåvan återbäras under förutsättningarna att mottagaren insåg eller bort inse att gåvan var till arvingarnas nackdel och att talan väcks inom fem år från gåvotillfället. Har boet däremot ökat kan den ökade andelen helt tillfalla den efterlevande makens arvingar, 3:4 ÄB. Detta under förutsättning att ökningen kan antas bero på att den efterlevande maken erhållit motsvarande värde genom arv, gåva eller testamente eller om värdet kan antas ha ökat beroende på den efterlevande makens förvärvsarbete efter den första makens död.

Som skydd för den först avlidne makens arvingar skall, vid fall av omgifte, den efterlevande makens egendom först delas enligt det första äktenskapet innan bodelning förrättas med den andre makens egendom, 3:6 ÄB. Det första äktenskapet måste alltså först redas ut ekonomiskt innan det andra äktenskapet i sin tur kan avslutas ekonomiskt.

Finns det arvingar efter endast den ena maken vid den efterlevande makens död går hela arvet till denna sida, 3:8 ÄB. Har den efterlevande maken inte några arvingar går hela arvet därmed till den först avlidnes arvingar. Detta under förutsättning att arvingarna har efterarvsrätt vilken är begränsad till första och andra parantelerna. Tidigare tillföll andelen från en make utan arvingar Allmänna arvsfonden.⁸⁴ Det har diskuterats kring vilka personer som verkligen får ta arv på detta sätt, är det allmänt första och andra parantelen eller är det bara de arvsberättigade som konkret har efterarvsrätt vid dödsfallet? Om det krävs en konkret arvsrätt sätter det säkullbarnen i en sämre sits då de oftast redan har fått ut sitt arv. Övriga arvingar har då bättre

⁸² SOU 1998:110 s. 152.

⁸³ Höglund, s. 990.

⁸⁴ Walin, 2000, s. 105.

rätt vilket även inkluderar andra parantelen med föräldrar och syskon. Agell framhåller att det borde krävas konkret efterarvsrätt genom ett talande exempel. Har en make valt att testamentera egendomen till sin make av den anledningen att utesluta sina bröstarvingar kan det anses oacceptabelt att de senare skall ha efterarvsrätt genom 3:8 ÄB.⁸⁵

4.2.3 Gåvor givna av arvlåtaren

När en förälder ger sina bröstarvingar gåvor skall de avräknas som förskott på arv om annat ej föreskrivits eller framgår av omständigheterna, 6:1 ÄB. Undantag gäller för utgifter för barnets uppehälle och utbildning och sedvanliga gåvor som inte står i missförhållande till givarens ekonomi, 6:2 ÄB. Summan av förskott på arv räknas in i bodelningen och avräknas på arvingens lott, 6:5 ÄB. Det kan vara fråga om att en förälder gynnat de gemensamma barnen genom gåvor medan särkullbarnet inte fått något. Särkullbarnet skyddas alltså här genom att beloppet skall räknas med i kvarlåtenskapen och avräknas på de gynnade bröstarvingarnas arv. Det har föreslagits att gåva till bröstarvinge inte längre skall presumeras vara förskott på arv utan att det istället skall vara lika regler för bröstarvingar som övriga arvingar. Alltså att gåvan endast skall anses som förskott på arv om arvlåtaren föreskrivit det eller omständigheterna måste leda till det. Grund till förslaget var att regeln inte ansågs stämma överens med allmänhetens rättsuppfattning.⁸⁶

Bröstarvinge kan i vissa speciella situationer begära att gåvor givna av arvlåtaren skall jämkas för att täcka laglottsanspråk. Regeln, som vi finner i 7:4 ÄB, innebär ett förstärkt laglottsskydd. Har arvlåtaren gett bort egendom under sådana omständigheter eller med sådana villkor att syftet är att likställas med testamente har bröstarvinge möjlighet att begära jämkning av gåvan. Detta gäller både gåvor till bröstarvingar och andra. Anledningen till att regeln infördes är att gåvans avsikt kan vara att kringgå laglotsreglerna. Det hade visat sig att sådana gåvor förekom ganska ofta med syftet att gynna den nya familjen. Det krävdes ett skydd för att tillvarata särkullbarnens rätt. I SOU 1998:110 visas tankegången att gåvor på dödsbädden eller under perioder av svår sjukdom lätt kan liknas vid testamente. Gåvor som kan liknas vid testamente påverkar ofta ej givaren i så stor omfattning. Den ekonomiska följden för givare uteblir eftersom denne ofta antingen avlider inom kort eller behåller nyttjanderätt eller liknande till egendomen. Det kan även vara fråga om egendom som inte betyder någon uppoffring för givaren, exempelvis ett sommarhus eller en bil som inte används. Ett annat intressant exempel på en gåva är skuldebrev som ej förfaller till betalning förrän vid en tid då givaren troligen har avlidit. Det krävs att det finns en avsikt att undanhålla egendom eller värdet därav från arvtagaren för att jämkning skall beviljas. Värt att poängtera är att det inte krävs att mottagaren varit i ond tro.⁸⁷

⁸⁵ Agell, 1990, s. 34-38.

⁸⁶ SOU 1998:110 s. 189-191, 195.

⁸⁷ SOU 1998:110 s. 210-212.

Det finns en del fall där 7:4 ÄB har prövats av domstolarna. Ett intressant sådant är NJA 1985 s. 414. Det var här fråga om en serie rättshandlingar gjorda av två makar i syfte att gynna hustruns arvingar framför mannens. Rättshandlingarna var bland annat bodelningar och äktenskapsförord med resultatet att kvinnan övertog egendom. Domstolen poängterade att det var viktigt att utröna om de rättshandlingarna kunde likställas med testamente. Varje rättshandling i sig var inte gåvor men om man såg till hela situationen ansåg rätten dem kunna likställas med gåvor. Makarna gjorde först en bodelning under äktenskapet som domstolen godkände och därmed ej kunde angripa. Däremot ansåg rätten en andra bodelning som makarna gjorde under äktenskapet motsvara en gåva som regleras i 7:4 ÄB. Domstolen ansåg att bodelningen kunde likställas med ett testamente eftersom maken fortfarande hade tillgång till den egendom som överförts till hustrun. Jämkning tilläts därmed för en del av rättshandlingarna. Skiljaktig ledamot ansåg att jämkning borde tillåtas för varje rättshandling då de alla var led i planerade transaktioner.⁸⁸ Bedömning av villkoren för jämkning gjordes även i NJA 1998 s. 534 men HD kom här fram till att villkoren inte var uppfyllda.

4.2.4 Förverkande av arvsrätt

Rätten till arv kan förverkas genom att arvtagaren begår vissa brott mot arvlåtaren. Arvet går då vidare som om gärningsmannen var avliden, 15:4 ÄB. Förverkande av arvsrätten är aktuellt då någon genom brott uppsåtligen har dödat arvlåtaren 15:1 st 1 ÄB. Gärningsmannen får då inte ta arv efter offret vare sig genom testamente eller på grund av den legala arvsordningen. Arvsrätten förverkas även då någon dödar en arvtagare eller testamentstagare som står i gärningsmannens väg till arv eller som minskar dennes arv. Likaså när någon uppsåtligen misshandlar en person där gärningen resulterar i offrets död även om uppsåtet inte täckte slutresultatet, 15:1 st 2 ÄB. Förutom våld inräknas även att försätta någon i vanmakt. Undantagsfallen är då gärningsmannen var under femton år eller då synnerliga skäl föreligger, 15:1 st 3-4 ÄB. Vid bedömningen av synnerliga skäl skall hänsyn tas till gärningens beskaffenhet, till om gärningsmannen led av en allvarlig psykisk störning då gärningen begicks samt om gärningsmannen var under arton år och handlandet berodde på bristande utveckling. Är det fråga om uppsåtligt dödande är kraven stränga för att arvsrätten inte skall föreverkas. Barmhärtighetsmord kan vara en förmildrande omständighet samt då agerandet var en reaktion på att gärningsmannen tidigare trakasserats av offret. Kraven är något lägre ställda vid fall då uppsåtet inte täcker själva dödandet. Arvsrätten förverkas även då någon agerat så att annans testationsfrihet inskränkts, 15:2 ÄB. Det handlar här om att någon använt tvång, förlett eller missbrukat testatorns oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning.⁸⁹

⁸⁸ SOU 1998:110 s. 215-216.

⁸⁹ Saldeen, s. 111-112.

4.3 Behövs lagändring?

4.3.1 SOU 1998:110

1998 slutfördes en utredning som syftade till att undersöka om arvsrätten idag överrensstämmer med allmänhetens rättsuppfattning. Detta för att se om 1988 års reform fungerar tillfredsställande i praktiken och att intentionerna bakom lagändringen slagit igenom på avsett sätt.⁹⁰ En undersökning genomfördes inom utredningen som sedan utgjorde en del av underlaget för utredningens slutsatser. Ett urval av personer och organisationer med nära anknytning till rättsområdet ombads att se på dagens reglering och göra en bedömning om huruvida den stämmer överens med allmänhetens uppfattning om hur regleringen bör se ut.⁹¹

Utredningen ser ifråga om arvsplanering två skyddsintressen som står mot varandra. Möjligheten för arvlåtaren att få bestämma över sin egendom och bröstarvinges intresse av att arvsrätten efter föräldern inte urholkas. Utredningen anser att det är viktigt att arvlåtaren i så stor utsträckning som möjligt själv skall kunna bestämma över sin kvarlåtenskap. Detta på grund av att man har denna möjlighet under sin livstid. Under livstiden får man förbruka sin egendom som man önskar, även under ett äktenskap, och därför bör inte alltför stora hinder finnas efter en persons död.⁹²

Angående makes arvsrätt ansåg urvalspersonerna att reglerna överensstämde med allmänhetens uppfattning. Behovet av inbördes testamenten hade minskats sedan maken genom lagändringen får arvet med fri förfoganderätt framför de gemensamma barnen. Även jämningsregeln i 12:2 ÄktB bedömdes välmotiverad särskilt med tanke på situationer med särkullbarn och ansågs därför böra kvarstå oförändrad. Delar av urvalsgruppen ansåg att makarnas skydd borde förstärkas exempelvis genom att särkullbarn, liksom gemensamma barn, endast skulle ha efterarvsrätt.⁹³

Utredningen har sammanfattat särkullbarnets skydd mot arvsplanering i tre punkter. För det första kan särkullbarn få ut sin laglott direkt. För det andra har särkullbarn rätt att begära jämkning av testamente och gåva om laglotten har kränkts. För det tredje kan särkullbarn begära jämkning av förmånstagarförordnande. Utredningen kom fram till att särkullbarn har tillräckligt skydd och att det därmed inte behövs någon ändring på detta område.⁹⁴

Även om utredarna ansåg att reformen av arvsrätten har fått ett bra resultat presenterar de en del ändringsförslag både till fördel för bröstarvingar och för

⁹⁰ SOU 1998:110 s. 15.

⁹¹ SOU 1998:110 s. 89.

⁹² SOU 1998:110 s. 221-222.

⁹³ SOU 1998:110 s. 90-91.

⁹⁴ SOU 1998:110 s. 201.

den efterlevande maken. Vissa detaljer angående basbeloppsregeln bör enligt förslaget ändras. Nämligen att försäkringsbelopp som tillfaller efterlevande make bör beaktas vid beräkning av rätt till ersättning enligt basbeloppsregeln. Detta ger att bröstavingar eller andra arvingar kan få rätt till större del av kvarlåtenskapen eftersom ännu en post räknas in vid bedömning om en efterlevande make skall få rätt till egendom enligt basbeloppsregeln. De vill även se förändringar i kap. 3 ÄB genom att förtydliga och utveckla paragraferna. En av skillnaderna skulle vara att ordet särkullbarn arbetades in i texten. Ett annat förslag till ändring som påverkar bröstavingars arvsrätt är att reglerna om förskott på arv till bröstavinge skall ändras så att gåvor endast undantagsvis skall avräknas. Idag skall som tidigare nämnts förskott som huvudregel avräknas.⁹⁵

4.3.2 Motioner behandlas

Sedan 1998 års utredning har varje år flera motioner inlämnats som behandlar avvägningen mellan den efterlevande makens arvsrätt och särkullbarnens arvsrätt. Lagutskottet lämnade nyligen ett betänkande⁹⁶ där de senaste motionerna behandlas. Alla dessa motioner avslogs med anledning av att ämnet redan håller på att behandlas. Justitiedepartementet överväger nämligen SOU 1998:110 vilken grundligt utreder frågorna. I avvaktan på resultatet av justitiedepartementets granskande kommer inga nya utredningar att tillsättas. Några motioners innehåll är dock intressant att kort redogöra för då de visar på vad som anses som problemområden. De betonar vikten av att lagstiftningen ändras framförallt för den efterlevande makens skull. Risker anses för stora att make skall tvingas lämna sitt boende när särkullbarn skall få ut sin arvslott direkt. Gemensamma bröstavingar och särkullbarn bör enligt förslag likställas och därmed skulle samtliga få ut sitt arv först när båda makarna har avlidit. Ett alternativ som är en medelväg mellan makes rätt och särkullbarns rätt är att man föreslår en möjlighet för makar att ingå en överenskommelse om att gemensam bostad och bohag skall få behållas tills båda makarna avlidit och att särkullbarnet först då skall få rätt till egendomen. Det är en medelväg på det sättet att särkullbarnet huvudsakligen skall ha rätt att få ut sitt arv direkt men att makarna skall ha möjlighet att göra undantag från detta. Det handlar dock om att skydda den efterlevande maken. En av motionerna ger maken en svagare ställning. Förslaget är att denne endast skall ärva den avlidne makens giftorättsgods och alltså inte enskild egendom. Detta innebär att bröstavingarna direkt får ut eventuell enskild egendom i arv.⁹⁷

⁹⁵ SOU 1998:110 s. 15-16, 20.

⁹⁶ Lagutskottets betänkande 2004/05:LU09 Arvsrättsliga frågor.

⁹⁷ Bet 2004/05:LU09, s. 7-13.

4.4 Norsk rätt

4.4.1 Bröstarvinges grundläggande arvsrätt

Bröstarvingar räknas enligt arvslagstiftningen som de närmast anhöriga, al. § 1. Dessa ärver lika delar av en förälders kvarlåtenskap. Liksom i Sverige gäller i Norge istadarätten, om en arvinge är avliden går arvet vidare till dennes bröstarvingar, al. § 1 st 2. Adoptivbarn likställs med adoptantens egna barn i avseende på arvsrätten likväl som på alla andra områden, adl. § 13. De rättsliga banden till de biologiska föräldrarna och deras släktingar kapas helt genom adoptionen. De rättsliga banden kvarstår dock till en biologisk förälder när det är dennes make som adopterar barnet, adl. § 13 st 2.

Barn födda utom äktenskap har i Norge haft full arvsrätt sedan 1917. Tidigare ärvde utomäktenskapliga barn endast modern och hennes släkt. Tanken var att denna arvsrätt skulle bidra till att skapa en positivare bild och förhållande mellan fäder och deras särkullbarn. På denna punkt var alltså inte arvsrätten grundad på hur den normala mannen ansågs vilja att arvet efter honom skulle fördelas utan istället grundade det sig på en vilja att förändra individers och samhällets inställning. Lagstiftaren kan sägas även ha haft för avsikt att likställa barn födda utom och inom äktenskap.⁹⁸ Idag behandlas alla bröstarvingar lika oberoende av föräldrarnas äktenskapliga status. Det finns dock ett undantag från att fadern och dennes släkt ärver en bröstarvinge och det är när barnet är avlat genom en våldtäkt eller annat sedlighetsbrott mot modern, al. § 4.⁹⁹

Var den avlidne personen gift har som tidigare beskrivits den efterlevande maken rätt till att få ut ett arv alternativt att få sitta i oskiftat bo. Väljer maken att ta ut arvet direkt har denne rätt till $\frac{1}{4}$ av kvarlåtenskapen, al. § 6, vilket lämnar $\frac{3}{4}$ av kvarlåtenskapen till bröstarvingarna. Väljer maken däremot att sitta i oskiftat bo tvingas bröstarvingarna som huvudregel att vänta på sitt arv tills den efterlevande maken väljer att skifta boet eller tills denne avlider. Det är endast giftorättsgodset som ingår i det oskiftade boet om makarna inte kommit överrens om annat genom äktenskapsförord eller om den avlidne makens arvingar har gett sitt samtycke till att även enskild egendom skall ingå i det oskiftade boet, al. § 9. Detta leder till att bröstarvingarna som huvudregel har rätt att direkt få ut den avlidnes enskilda egendom som arv. Skall den avlidne makens enskilda egendom ingå i det oskiftade boet skall även den efterlevande makens enskilda egendom ingå, al. § 9 st 2, vilket leder till att den först avlidne makens särkullbarn som avstått från arv till förmån för den efterlevande maken får del av den andre makens enskilda egendom genom sin rätt till arv när boet senare delas.

Särkullbarn har rätt att begära ut sitt arv direkt när föräldern dör även om denne var gift, al. § 10. Valmöjligheten finns för särkullbarnet att vänta med

⁹⁸ Lødrup, 1999, s. 40-41.

⁹⁹ Lødrup, 2003, s. 58-59.

att ta ut sitt arv och låta den efterlevande maken sitta i oskiftat bo. Då får särkullbarnet efterarvsrätt precis som övriga bröstarvingar. Är särkullbarnet omyndigt krävs det att samtycke ges av överförmyndare, al. § 10. Sådant samtycke bör ges när det är till barnets fördel att den efterlevande maken får rätt att sitta i oskiftat bo. När sedan särkullbarnet blir myndigt har denne rätt att begära att boet skall delas dem emellan, al. § 24 st 3. Begär ett särkullbarn att få ut sitt arv direkt kan den efterlevande maken sitta i oskiftat bo gentemot de andra arvingarna, al. § 12.

4.4.2 Regler till skydd för bröstarvingar

4.4.2.1 Laglottsinstituet

Den norska rätten ger ett laglottsskydd som är större än det svenska. Norska bröstarvingar har rätt till 2/3 av kvarlåtenskapen som laglottsdel, al. § 29. Det finns dock en kvantitativ begränsning som inte finns i Sverige eller i något annat nordiskt land. Enligt norsk rätt har varje bröstarvinge endast rätt till 1 000 000 norska kronor i laglott. Barnbarnen har i sin tur rätt till minst 200 000 norska kronor per person. Laglottssystemet har genom den kvantitativa begränsningen inte så stor påverkan på en förmögen persons testationsfrihet. Det finns även kvalitativa begränsningar av laglotter. Sverige och Norge skiljer sig åt även här. I den svenska rätten är huvudregeln att laglottsrätten handlar om ett krav på ett visst värde. En arvlåtare kan testamentera bort egendom som i värde överstiger den del av kvarlåtenskapen som är fri att testamentera bort. Det krävs då endast kontant ersättning för den del som överstiger halva kvarlåtenskapen. Den svenska regleringen innebär därför inte någon kvalitativ begränsning. Annorlunda är det i norsk rätt, där arvlåtaren endast har rätt att fritt testamentera 1/3 av kvarlåtenskapen, al. § 29 st 2. Den kvalitativa begränsningen, att kunna välja vilken egendom som skall gå till vem, innefattar alltså bara 1/3 av kvarlåtenskapen. I norsk rätt har bröstarvingar rätt till andel i boet medan man i Sverige endast har rätt till ett visst värde av boet. Däremot kan man i norsk rätt begära att få ut laglotten i kontanter vilket inte är möjligt enligt svensk rätt. Här mottager bröstarvingar arvet in natura och arvet kan bestå av av arvlåtaren bestämd egendom.¹⁰⁰

Har arvlåtaren testamenterat bort egendom av högre värde än den som är disponibel har bröstarvingarna rätt att begära jämkning av testamentet för att få ut sin fulla laglott. I Norge är bröstarvingar visade till de allmänna reglerna om bestridande av testamente, al. § 70 st 2. Det finns här en tidsgräns på sex månader från det att personen fick kunskap om testamentet och arvlåtarens död.

En norsk arvlåtare har möjlighet sätta inskränkningar till laglotten, al. § 32, detta som ett skydd för bröstarvingen. Skyddet är både mot bröstarvingens kreditorer och mot bröstarvingen själv. Det kan vara aktuellt vid fall då bröstarvingen lider av någon psykisk sjukdom eller av annan anledning inte är i stånd att ta hand om sin ekonomi eller om bröstarvingen är beroende av

¹⁰⁰ Lødrup, 2003, s. 73-74.

narkotika eller annat och arvlåtaren vill se till att laglotten inte spenderas till detta ändamål.¹⁰¹

4.4.2.2 Forlottsrett i vissa fall

Förutom laglottsskyddet har bröstarvingar i vissa fall rätt till ekonomiskt stöd. Arvlåtarens barn som vid föräldrarnas död inte är färdiguppfostrade kan enligt al. § 36 kräva att få en summa av kvarlåtenskapen för att säkra sin uppväxt. Summans storlek är behovsanpassad och man tar i beaktande vad barnet i övrigt får i arv, barnets egen förmögenhet, om barnet är säkrad uppfostran på annat håll och med vad arvlåtaren har bidragit till andra bröstarvingars utbildning. Det handlar inte om att skapa en rättvis fördelning mellan bröstarvingar utan bara om behov av ekonomisk hjälp. Är en bröstarvinge i behov av ovanstående hjälp går det före övriga bröstarvingars arvsanspråk inklusive laglottsanspråk. Förutom ovanstående rätt att få ut ekonomisk hjälp har även hemmaboende barn i vissa fall rätt att få en summa av kvarlåtenskapen, al. § 36 st 2. Har sådan bröstarvinge gjort mycket för arvlåtaren utan att få rimligt vederlag för det har denne rätt till en summa som är rimlig utifrån förhållandena. Vid bedömningen skall inräknas bröstarvingens insatser i hemmet, utsikter i arbetslivet, storleken på arvslotten och den ekonomiska situationen som helhet.¹⁰²

4.4.2.3 Sekundosuccession

Då den efterlevande maken sitter i oskiftat bo gentemot den först avlidne makens arvingar i första eller andra parantelen har dessa rätt till efterarv då den efterlevande maken avlider, al. § 22. Levde bröstarvingar när den förste maken avled är det oskiftade boet mellan den efterlevande maken och bröstarvingarna. Avlider bröstarvingarna sedan före den efterlevande maken tar inte den andra parantelen över efterarvsrätten utan hela kvarlåtenskapen går till den sist avlidne makens arvingar. Undantag gäller dock om det varken finns lagstadgade arvingar eller testamentstagare efter den sist avlidne maken. Då går hela arvet till den först avlidne makens arvingar, al. § 26 st 4.

Enligt huvudregeln innefattar det oskiftade boet endast giftorättsgodset. När delning av ett oskiftat bo sker, antingen mellan den efterlevande maken och den först avlidnes arvingar eller mellan båda makarnas arvingar, är utgångspunkten likadelning. Har enskild egendom ingått i det oskiftade boet på grund av att makarna avtalat om det eller avliden makes arvingar samtyckt till att enskild egendom skall ingå i boet blir det istället fråga om en kvotdelning av boet. Ökning av det oskiftade boet går i norsk rätt som huvudregel till bådars arvingar, regeln om likadelning kvarstår alltså.¹⁰³

Skiftades boet direkt efter den först avlidne makens död har dennes bröstarvingar redan fått ut sitt arv efter föräldern och därför blir det inte aktuellt med efterarv när den efterlevande maken avlider. Finns det inga arvingar alternativt testamentstagare efter den efterlevande maken tillfaller

¹⁰¹ Lødrup, 2003, s. 85-86.

¹⁰² Lødrup, 2003, s. 75-77.

¹⁰³ Lødrup, 2003, s. 198-201, 204.

egendomen Allmänna arvsfonden, alltså inte den först avlidne makens arvingar.¹⁰⁴

4.4.2.4 Gåvor givna av arvlåtaren

Huvudregeln i norsk rätt är att en gåva given till en bröstarvinge under arvlåtarens livstid är just en gåva och inte ett förskott på arv som påverkar fördelningen vid bouppteckningen. Det skall ses som förskott på arv endast om arvlåtaren uttryckt det eller om man klargjort att det var arvlåtarens avsikt, al. § 38. Dessutom krävs det att gåvan är av ett avsevärt värde. Man har i Norge inte velat sträcka skyddet för bröstarvingen så långt att dispositioner arvlåtaren gjort under sin livstid skall räknas in vid beräkandet av laglotten. Tanken att bröstarvingar skall få lika lotter finns men det handlar då om lika lotter av kvarlåtenskapen.¹⁰⁵

Har någon gett bort egendom på sin dödsbädd är gåvan giltig så länge den håller sig inom den del han har rätt att fritt testamentera över, al. § 35. Detsamma gäller om en tidigare gåva skall uppfyllas först efter givarens död.

4.4.2.5 Förlorad arvsrätt

Har arvinge framkallat arvlåtarens död antingen under uppsåt eller av oaktsamhet kan arvsrätten gå förlorad, al. § 73. Kravet är att arvingen inte fått ovillkorlig dom för brottet. Likaså bortfaller arvsrätten om en handling orsakar att ofött barn inte föds levande och barnet skulle ha haft arvsrätt före gärningsmannen. Arvsrätten går vid sådana situationer förlorad genom dom, al. § 73 st 3.¹⁰⁶

Arvlåtaren ges en möjlighet att genom testamente göra en bröstarvinge helt arvlös, al. § 34. Det krävs att bröstarvingen begått en straffrättslig gärning mot arvlåtaren eller någon annan av bröstarvingens släktingar i upp- och nedstigande led eller mot sina syskon eller syskonbarn. Dessutom krävs det att bröstarvingen var över 18 år när gärningen begicks samt Kungens stadfästelse. Det är även möjligt att skriva ett sådant testamente om bröstarvingen inte efter sin förmåga hjälpt arvlåtaren när denne behövt hjälp.

¹⁰⁴ Lødrup, 2003, s. 155.

¹⁰⁵ Lødrup, 2003, s. 103-106.

¹⁰⁶ Lødrup, 2003, s. 380.

5 Analys

5.1 Inledning

Arvsrätten är en intressant del av familjerätten eftersom den berör oss alla. Under hela 1900-talet har förändringar genomförts efterhand för att modernisera rättsområdet och få det att följa med i samhällsutvecklingen. Samhället förändras ständigt och detta leder till krav på lagstiftaren att vara lyhörd och införa förändringar. Synen på familjebildning i Sverige har kraftigt förändrats. Dagens arvsrätt präglas mindre av släktens betydelse och alltmer av den närmaste familjens. Den vardagliga närheten i hemmet är idag avgörande för vem vi generellt sett helst ser som arvtagare. Därmed blir den efterlevande maken närmast och därefter de gemensamma bröstarvingarna. Detta lämnar särkullbarn som föräldern inte bor med i en sämre situation. Synen på särkullbarn är idag i det stora hela inte färgad av den skam som förknippades med utomäktenskapliga barn vid 1900-talets början, man är idag mer liberal och förstående inför exempelvis skilsmässor och ombildade familjer. Utvecklingen under 1900-talet handlade framförallt om bröstarvingars arvsrätt. Alla bröstarvingars rätt till arv har likställts men reglerna ser för den delen inte likadana ut för alla bröstarvingar. Sedan den efterlevande maken givits rätt till kvarlåtenskapen framför gemensamma bröstarvingar har särkullbarnen hamnat i en rättslig särställning. Denna lösning är ett resultat av en balansgång mellan skydd för den efterlevande maken respektive skydd för särkullbarnen. Analysen nedan inleds med en diskussion angående denna balansgång med tankar kring den grundläggande bedömningen mellan efterlevande make och särkullbarn. Sedan följer en diskussion om huruvida arvsrätten bör ändras så att alla bröstarvingar ges samma förutsättningar till arv. Analys görs sedan av reglerna som påverkar arvsplanering och i övrigt påverkar särkullbarnens möjligheter att få ut arv. Jämförelse med norsk rätt sker integrerat.

5.2 Makars och bröstarvingars arvsrätt

Reformen från 1988 har förändrat situationen mycket både för bröstarvingar och för den efterlevande maken. En av grundtankarna var att regleringen bara skulle slå fast det som många familjer ändå själva genomförde genom framförallt arvsavstående till den efterlevande föräldern och inbördes testamenten. Det faktum att många gjorde avsteg från den legala arvsordningen är en bra utgångspunkt till förändringsförslag. Den efterlevande makens arvsrätt var dock ingen nyhet, den hade funnits länge i fall då bröstarvingar inte fanns. Reformen innebar alltså bara ett steg vidare, en fortsättning på utvecklingen i samma riktning som samhället. Förändringar i samhället nästintill krävde förändringar även på arvsrättens område. Tidigare hade bröstarvingars arvsrätt utvecklats och nu togs ett steg till skydd för efterlevande makar. Makar har under årens lopp ansetts fått ett allt större behov av skydd mot att hamna på bar backe när en make avlider och

bröstarvingar har överlag inte längre samma behov eller intresse av att få ärva egendomen. Dagens samhälle är inte uppbyggt på jordbruk som det var förr då bröstarvingarna var självklara övertagare av verksamheten. Likaså påverkar det faktum att den svenska befolkningen har en allt högre medellivslängd. Det innebär generellt att även arvtagarna, bröstarvingarna, blir allt äldre och är i allt mindre behov av arv från sina föräldrar. Däremot kan det vara svårt för en make som kommit upp i åren att klara sig på sin egen inkomst om hela den avlidne makens egendom direkt skall delas ut till bröstarvingarna.

I många familjer är lagändringen inte av så stor betydelse. Handlar det om en familj med makar och endast gemensamma barn är risken för konflikter när den första maken avlider liten. Det är inte många barn som skulle tvinga den efterlevande föräldern i ekonomisk kris för att de själva skall få ut sitt arv direkt. När nu den efterlevande maken enligt huvudregeln tar hela arvet efter sin make underlättar man bara för familjerna så att de slipper besvär att se till att egendomen kvarstår i den efterlevande makens bo. Överlag fungerar det troligen bra i dessa kärnfamiljer men givetvis finns undantag där problem kan uppstå. Det är möjligt att föräldrarna fortfarande är gifta men att en bröstarvinge inte kommer överrens med en av sina föräldrar. När sedan den föräldern avlider tvingas bröstarvingen vänta med att få ut sitt arv. Den efterlevande maken har ju i denna situation rätt till kvarlåtenskapen om testamente inte skrivits. Enligt tidigare lagstiftning hade bröstarvingen fått ut sitt arv direkt. Förhoppningsvis är dessa familjesituationer inte så vanliga, åtminstone inte där efterarvsituationen blir alltför problematisk. Som det ser ut idag får familjer med problem lösa dem genom upprättande av testamente, vilket är en rimlig lösning. Regleringen bör inte ändras för att lösa fåtalets problem på de problemfria familjernas bekostnad.

Makar har arvsrätt både i Sverige och i Norge. Reglerna har sina olikheter. Svenska makar har arvsrätt men med begränsningen fri förfoganderätt om det finns bröstarvingar. I Norge har makar en viss arvsrätt även om det finns bröstarvingar, nämligen $\frac{1}{4}$ av kvarlåtenskapen. Detta leder till att barnen då bara har rätt till $\frac{3}{4}$ av kvarlåtenskapen. För bröstarvingarnas del är $\frac{1}{4}$ av summan i många fall troligen lätt att klara sig utan och för den efterlevande maken kan det vara ett tillräckligt skydd för att denne skall klara sig. Det är dock risk att denne förlorar visst bohag och bostaden om denna ej är hyrd och därmed utan värde. Den efterlevande maken har dock möjligheten att sitta i oskiftat bo vilket för denne kan innebära att leva på samma levnadsstandardnivå som om maken inte avlidit och även i samma bostad. I dessa fall har bröstarvingarna rätt till efterarv. När den efterlevande maken avlider skiftas boet och viss del tillfaller arvingarna som arv från den först avlidne maken. Hela kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken går då till dennes bröstarvingar då något arv inte togs ut av den efterlevande maken vid dennes makes död. Efterarvet innebär därmed större men senarelagd del. Den efterlevande makens alternativ att sitta i oskiftat bo innebär i praktiken stora likheter för parterna. Den efterlevande maken behåller tillsvidare egendomen och arvingarna får vänta på sitt arv. En i teorin stor skillnad mellan makars arvsrätt i de båda länderna är att enskild egendom inte ingår i det oskiftade

boet eller arvet i Norge vilket den gör när en svensk efterlevande make ärver. Den efterlevande maken har på denna punkt därmed en starkare ställning i Sverige. I praktiken har dock skillnaden inte alltid någon betydelse eftersom många makar saknar enskild egendom.

Även på några andra punkter har svenska makar ett starkare skydd jämfört med de norska makarna. Norska makars skydd begränsas i högre grad genom att laglotten är större i Norge vilket lämnar den efterlevande maken med mindre arv i en situation där bröstarvingar tvingas begära jämkning av testamente för att få ut något arv efter den avlidne föräldern. Svenska makar kan även en del fall anses ha ett starkare skydd eftersom bröstarvingar endast har rätt till ett värde av boet. Den efterlevande maken kan lösa ut bröstarvingarna med kontanter så att bohaget inte behöver delas. Detta kan självklart vara negativt för bröstarvingar som är intresserade av föräldrarnas faktiska egendom. I Norge har istället bröstarvingar rätt till andel i boet vilket innebär faktisk egendom i bohaget. Den efterlevande maken kan därmed tvingas att ge ifrån sig egendom som denne ser som sin egen eftersom den ingick i det gemensamma hemmet.

En intressant fråga är huruvida man kan komma fram till ett bättre alternativ till den nuvarande regleringen av arvsrätten och därmed få bättre eller annan lämplig balans mellan efterlevande makes arvsrätt och särkullbarns arvsrätt. Ett alternativ skulle vara att låta särkullbarn förlora sin rätt att få ut arv direkt. Detta skulle dock kunna leda till mycket problem och många tvister i fall där relationen mellan den efterlevande maken och särkullbarnet är dålig. Den efterlevande maken hade genom en sådan lagändring haft stora möjligheten att kraftigt missgynna särkullbarnet, detta genom exempelvis gåvor till de egna bröstarvingarna. Om särkullbarnen fråntogs rätten att få ut sitt arv direkt skulle det krävas tydligare regler för hur en efterlevande make får disponera kvarlåtenskapen vilken senare skall ärvas av den först avlidne makens arvingar. Utformningen av en sådan lagändring är ingen enkel uppgift. För tillräcklig kontroll skulle det krävas någon slags redovisningsskyldighet för kvarlåtenskap belastad med anspråk på efterarv. Även med ett regelverk skulle makens olämpliga dispositioner av egendomen vara svårhanterliga och bedömningarna om vad som skulle ligga inom dispositionsrätten skulle vara komplicerade. En sådan redovisningsskyldighet vore betungande för den efterlevande maken men nödvändig för särkullbarnens skull. Detta bygger dock på tron att bröstarvingars arvsrätt även fortsättningsvis kommer att ha en framträdande roll. Väljer lagstiftaren att ytterligare förstärka efterlevande makes arvsrätt är regleringen ett möjligt val och kanske även utan alltför betungande redovisningsskyldighet. Lagstiftningen har dock nyligen svängt över till skydd för den efterlevande maken och att i nuläget ytterligare förstärka den vore att ta ett steg för långt. Det vore, åtminstone i nuläget, inte rimligt att ta bort särkullbarnens rätt att få ut sitt arv direkt. Det finns många särkullbarn som inte alls kommer överens med föräldrarnas nya familj. I dessa fall skulle det troligen vara alltför problematiskt för alla parter. Ur denna synvinkel är det enklare att låta särkullbarnen få ut sitt arv direkt så att den ekonomiska kopplingen inte kvarstår.

Ett andra alternativ vore att låta alla bröstarvingar få ut sin laglott direkt vid arvlåtarens död. Detta alternativ är utifrån bröstarvingarnas rättvisesynpunkt kanske att föredra eftersom arvet då skulle bli lika stort för dem alla. Den efterlevande makens skydd skulle dock undermineras kraftigt av en sådan lagändring. Just den problematik som diskuterats före 1988 års reform om problem med att exempelvis behålla den gemensamma bostaden skulle återkomma. En sådan lagändring synes därmed inte lämplig ur den efterlevande makens perspektiv. En kompromisslösning vore kanske ett alternativ där alla bröstarvingar får ut sin laglott direkt men att resten går som arv till maken med full äganderätt, alltså utan anspråk på efterarv. Detta skulle innebära en arvsrätt för makar på $\frac{1}{2}$ kvarlåtenskapen. Problemet med risken att tvingas flytta från det gemensamma hemmet kvarstår dock med en sådan lösning, vilket har varit ett viktigt argument för dagens reglering. Detta sista alternativ skulle dock kraftigt underminera bröstarvingars arvsrätt vilket jag inte tror stämmer överens med allmänhetens syn på och önskemål om hur arvsrätten skall vara uppbyggd. Utredningen från 1998 visar på att 1988 års reform stämmer överens med allmänhetens syn på hur arvsrätten skall vara uppbyggd och en långtgående reform i nuläget är därför inte lämplig. Balansen mellan makars respektive bröstarvingars arvsrätt är nog för tillfället överensstämmande med samhällsläget. Däremot är det möjligt att ändring kommer längre fram om bröstarvingars arvsrätt inte längre ses som så viktig och om utvecklingen går ännu mer mot att skydda den efterlevande maken.

De gemensamma bröstarvingarnas arvsrätt har numera förskjutits tills den efterlevande maken avlider. Efterarvsrätten är därför en mycket viktig del av bröstarvingars arvsrätt. Efterarvet kan ses som en trygghet om än en osäker sådan. Den efterlevande maken disponerar fritt kvarlåtenskapen vilket kan leda till att egendomen förbrukats när uttag av efterarvet blir aktuellt. Utgångspunkten är att den först avlidnes arvingar har rätt till halva kvarlåtenskapen alternativt aktuell kvotdel. Förutom riskmomentet att kvarlåtenskapen kan ha förbrukats är det diskutabelt att efterarvsrätten endast utgör en rätt till en ideell andel av kvarlåtenskapen efter den efterlevande maken. Det finns en risk att efterarvingarna inte alls får någon egendom som faktiskt tillhört den först avlidne maken. Det kan handla om värdefulla föremål men även egendom av lågt ekonomiskt värde men med ett högt affektionsvärde för efterarvingarna. Många vill ha egendom som påminner om föräldern. När en bröstarvinge får efterarvsrätt eller då ett särkullbarn väljer att avstå arv till fördel för den efterlevande maken kan det ses som något av en chansning. Kvarlåtenskapens värde kan öka lika väl som minska under den efterlevande makens förvaltning. Lösningen är dock en rimlig kompromiss för de olika berörda. Den efterlevande maken måste ha rätt att använda egendomen, annars har denne ingen nytta av den. Restriktioner för användningen av egendomen skulle innebära problem för den efterlevande maken eftersom det skulle krävas fullständig redovisning av utgifter. Det skulle dessutom krävas kontroll av redovisningen för att säkerställa bröstarvingarnas skydd.

En inte obetydlig risk föreligger då en efterlevande make gifter om sig. Risken ligger i att de nya makarna kan förbruka egendomen eller fördela den

på ett för efterarvingar ofördelaktigt sätt. Hela arvet efter den först avlidne maken kan överföras till en ny make. En möjlig lagändring vore att låta efterarvet utfalla då den efterlevande maken gifter om sig. Lösningen skulle ge ett starkare skydd för bröstarvingarna utan att inskränka för mycket på den efterlevande makens skydd. Vid omgifte är den efterlevande maken inte på samma vis beroende av det skydd som arvet ger eftersom ett nytt äktenskap innebär en ny ekonomisk och social trygghet.

Bröstarvingars skydd upprätthålls förutom av efterarvsrätten även av laglottsinstitutet. Härigenom garanteras bröstarvingarna i Sverige tillsammans halva kvarlåtenskapen. Detta är en stor begränsning av testationsfriheten. Än så länge fungerar regeln bra och stämmer troligen överens med allmänhetens åsikter om arvsrätten, åtminstone i stora drag. Även om makes arvsrätt har tagit mycket mark anses skyddet för bröstarvingarna fortfarande viktigt. Den sociala och ekonomiska samhörigheten är fortfarande stark. Det handlar inte bara om att skydda bröstarvingarna från make och testamentstagare utan även om att skydda dem mot varandra. Systemet är ett sätt att skapa rättvisa bröstarvingar emellan. I dagens familjekonstellationer föreligger risk att några bröstarvingar missgynnas framför andra. Säkerligen har problemen förekommit även tidigare men en alltmer utbredd acceptans av särkullbarn innebär starkare reaktioner när en förälder missgynnar bröstarvingar från tidigare äktenskap.

Laglottssystemet har kritiserats och diskussion förekommer huruvida systemet har en framtid eller helt enkelt borde skrotas. Bröstarvingars numera minskande behov av ekonomiskt skydd genom ovillkorlig rätt till arv har varit en ståndpunkt för avvecklande av laglottssystemet. Men det är inte bara en bedömning som handlar om behov. Under 1900-talet har strävan varit mot att alla bröstarvingar skall ha lika arvsrätt, att nu ta bort laglottssystemet vore att underminera den utvecklingen. Utvecklingen inom arvsrätten går förvisso numera mot alltmer skydd för den efterlevande maken men denna rätt måste balanseras mot bröstarvingars rätt. Tas laglottssystemet bort är risken för särkullbarn stor att föräldern testamenterar sin egendom till den nya familjen vilket skulle leda till att särkullbarnet blir helt lottlös. Det behöver inte handla om att föräldern aktivt vill missgynna särkullbarnet utan det är möjligt att man ser det som en för stor uppoffring för familjen att låta särkullbarnet få ut sin laglott. Familjen har då kanske ej råd att behålla bostaden eller tvingas sälja visst bohag för att täcka särkullbarnets laglotsanspråk. Det svenska laglottssystemet har motsvarighet i norsk rätt där laglotsandelen dessutom är större än i Sverige. Med tanke på hur viktig roll harmonisering tidigare har spelat är detta ett argument som talar mot ett borttagande av systemet i Sverige.

Förutom laglotsandelens storlek skiljer sig den norska rätten från den svenska genom att ha en kvantitativ begränsning. Laglotten har som ovan redovisats ett övre tak på en miljon norska kronor per bröstarvinge. Denna begränsning är alls inte orimlig. En miljon norska kronor täcker gott och väl det skydd som laglotten skall innebära för bröstarvingarna. Regeln innebär dock att testationsrätten är mer omfattande för en förmögen person. Laglotten

behöver i förmögna familjer inte ha så stor betydelse för arvlåtaren men den är givetvis viktig för arvtagarna. Ser man laglottssystemet i huvudsak som en fråga om rättvisa mellan bröstarvingar har den kvantitativa begränsningen förstås stor inverkan. Balansen mellan laglottssystemets rättvisegrunder och behovet av ekonomisk säkerhet för bröstarvingar skall dock väga tillräckligt jämt.

5.3 Rättvisa mellan gemensamma bröstarvingar och särkullbarn

En viktig fråga är huruvida lagstiftaren bör ha som mål att arvsrätten skall vara likadant utformad för alla bröstarvingar. Total jämlikhet skulle då råda mellan syskonen vilket kunde omintetgöra vissa konflikter dem emellan. För att kunna ändra regleringen krävs det intrång på antingen den efterlevande makens arvsrätt eller särkullbarnens nuvarande särställning. Under 1900-talet har arvsrätten förändrats i riktningen att likställa alla bröstarvingar. Det är intressant att se att den norska jämlikheten kom ett halvt sekel tidigare. Lagstiftningen kom för att få en samhällsutveckling där utomäktenskapliga barn accepterades och inte för att det var vad den icke ansvarstagande förälder, framförallt fäderna, i allmänhet önskade. Den svenska regleringen av arvsrätten har istället ofta handlat om att göra ändringar som redan utvecklats i praktiken genom exempelvis testamenten. Den svenska lagstiftningens utveckling under 1900-talets sista decennier har skiftat fokus till att ge skydd till den efterlevande maken. Detta leder mig att tro att en kommande lagändring inte skulle inskränka den efterlevande makens nyvunna arvsrätt. Jämlikhet mellan bröstarvingar skulle alltså troligen nås genom att den efterlevande maken får rätt till hela kvarlåtenskapen, framför alla den avlidnes bröstarvingar. En sådan reglering vore dock i många familjer olycklig. Förutsättningarna är inte desamma för särkullbarnen som för de inomäktenskapliga barnen. Relationen mellan den efterlevande maken och särkullbarnen är i de flesta fall inte lika stark som den till de gemensamma bröstarvingarna. Det är mer naturligt att de gemensamma barnen tvingas vänta med att få ut sitt arv eftersom det är deras egna förälder som får del av arvet och som förvaltar det. Om den efterlevande maken skall ärva och förvalta även särkullbarnens del är konflikter i många familjer oundvikliga. Risk föreligger att värdet av efterarvet blir mindre för den avlidne makens särkullbarn på grund av den efterlevande makens agerande med kvarlåtenskapen. För familjer där relationen är god mellan den efterlevande maken och särkullbarnen finns dessutom möjligheten för särkullbarnet att avstå från att ta ut sitt arv med detsamma.

Det finns ett alternativ för att skapa jämlikhet mellan alla bröstarvingar där både den efterlevande maken och särkullbarnen ställning ändras. Bröstarvingarna kan få ut sin laglott direkt vid förälderns död och sedan kan de tvingas vänta med resterande del av arvet tills den efterlevande maken avlider. Detta skulle i familjer där lika många gemensamma barn förekommer som särkullbarn inte innebära någon större förändring då värdet skulle bli detsamma oavsett om särkullbarnen får ut hela sina arvslotter jämfört med om

alla bröstarvingar får ut sin laglott. I familjer med fler gemensamma barn än särkullbarn blir förändringen dock till den efterlevande makens nackdel. Dagens reglering har ju dock tillkommit eftersom många bröstarvingar gör arvsavstående till den efterlevande maken och det är rimligt att tro att många gemensamma bröstarvingar även fortsättningsvis skulle göra det. En lagstiftning där alla bröstarvingar får ut sin laglott direkt skulle därmed innebära att den efterlevande maken får behålla större del eftersom särkullbarnen bara får ut halva sitt arv och de gemensamma bröstarvingarna gör arvsavstående. Då har man dock delvis tagit ett steg bakåt igen eftersom det krävs agerande från de gemensamma bröstarvingarna för att den efterlevande maken skall få behålla egendomen. Denna teoretiska rättvisa där alla får ut sin laglott direkt faller dock i praktiken eftersom alla bröstarvingarna inte har samma relation till den efterlevande maken som skall förvalta det resterande arvet.

När bröstarvingar får ut sitt arv vid olika tillfällen är det med dagens utformning ej möjligt att garantera att de får egendom till samma värde. I den efterlevande makens förvaltning kan ärvd egendom öka respektive minska i värde. I en sådan situation har särkullbarnet därmed en starkare ställning eftersom de gemensamma barnen riskerar att värdet minskas. De som förespråkar att reglerna skall vara helt lika för alla bröstarvingar måste se detta som ett viktigt bristande element inom arvsrätten. Men återigen är den i de flesta fall starkare relationen mellan den efterlevande maken och inomäktenskapliga barn avgörande för att rättfärdiga olikheterna. För särkullbarnen är det inte den egna föräldern som förvaltar egendomen.

Konflikter i arvsrättsliga situationer är troligen ofrånkomliga och olika fördelningslösningar leder bara till olika konflikter. Skapas teoretisk jämlikhet mellan bröstarvingarna, alltså även för särkullbarnen, leder detta till risker för att särkullbarnen skall missgynnas av den efterlevande maken. Behåller vi däremot dagens reglering där särkullbarnen har en särställning drabbas de gemensamma bröstarvingarna. Jag tror att regleringen bör behållas som den är för att få rättvisa mellan gemensamma bröstarvingar och särkullbarn där uppoffringarna är rimliga för alla parter.

Reglerna ser alltså olika ut för bröstarvingarna där kärnfamiljens gemensamma bröstarvingar framstår som utgångspunkt medan särkullbarnen placeras som undantag. I utredningar har hävdats att om ordet särkullbarn införs i lagtexten skulle det innebära att ordet skulle få en mer positiv klang. Lagstiftaren vill genom den nya formuleringen därmed styra vår syn på särkullbarn. Förändrade mönster för familjebildning har dock troligtvis redan påverkat en hel del och synen på särkullbarn är åtminstone i yngre generationer inte så negativt laddad. Ett införande av ordet särkullbarn har därför kanske inte så stor betydelse men kan ändå förespråkas för att arbeta in det nya begreppet som ännu är etablerat bland allmänheten.

5.4 Särskilda reglers påverkan på bröstarvingars arvsrätt

Makar kan som ovan redogjorts för på olika sätt gå tillväga för att i praktiken sätta bröstarvingars arvsrätt ur spel. Detta arbete har till syfte att utröna om det föreligger rimlig balans av skydd för respektive part enligt nuvarande lagstiftning. Åsikter har framförts om att möjligheterna att kringgå arvslagstiftningen är alltför stora. Detta arbete fokuserar på tillräckligt skydd för särkullbarnen men arvsplaneringen kan givetvis även missgynna gemensamma bröstarvingar till särkullbarns eller andra gemensamma bröstarvingars fördel. Nedan följer en analys av särskilda reglers påverkan på skyddet för bröstarvingarna.

Arbetet med att stärka den efterlevande makens ställning i Sverige, som realiserades genom 1988 års reform, var i överensstämmelse med tanken att nordisk lag bör harmonieras. I Norge hade makar rätt att få sitta i oskiftat bo samt alternativet att få ut ett arv. Jämfört med den norska regleringen var en efterlevande makes skydd i Sverige före 1988 års reform näst intill obefintligt, åtminstone i förhållande till bröstarvingars. De familjelagssakkunnigas förslag var också ytterst likt den norska lagstiftningen genom rätt till arv alternativt rätt att sitta i oskiftat bo. Förslaget gick som ovan nämnts dock inte igenom, istället får idag en svensk efterlevande make rätt till arv med fri förfoganderätt förutom i förhållande till särkullbarn. Resultaten är dock i de båda länderna i praktiken ganska lika för efterlevande makar. Både en svensk och en norsk make har näst intill fri dispositionsrätt med undantaget att de ej har rätt att testamentera den avlidne makens del. I båda länderna har maken rätt att exempelvis slösa bort pengarna. Om maken sitter i oskiftat bo eller har ärvt med fri förfoganderätt har i praktiken ingen betydelse. Den svenske maken kan till och med på ett sätt sägas ha ett större skydd genom att denne även får enskild egendom med fri förfoganderätt, i Norge går enskild egendom direkt i arv till bröstarvingarna. Det finns dock fall då den efterlevande maken inte har rätt att sitta i oskiftat bo. Vid fall då arvsutsikterna väsentligt försämras för efterarvingarna får en efterlevande make inte sitta i oskiftat bo, med andra ord om en make ej tros kunna ta hand om boet. Denna bedömning har ingen motsvarighet i svensk rätt då en efterlevande make ärver med fri förfoganderätt oavsett utsikterna för efterarv för bröstarvingarna. I teorin har de norska bröstarvingarna här ett skydd då de kan begära delning om boets värde väsentligen minskat men eftersom praxis i frågan är sträng ger regeln inget skydd i praktiken. En viktig skillnad är dock att ett oskiftat bo i Norge skall skiftas när den efterlevande maken gifter om sig. Detta skydd för den avlidnes arvingar har ingen motsvarighet i svensk rätt vilket kanske borde ändras. Det är alls inte orimligt att tänka sig att delning borde ske när sammanblandning av egendom görs med en ny make. Detta eftersom den efterlevande maken då inte har samma behov av skydd. För bröstarvingarnas skull borde det vara bättre att få ut sitt arv efter den bortgångne föräldern i ett slags mellanskede, alltså inte direkt när föräldern avlider och inte heller så sent som när den efterlevande maken avlider. Arvet skulle istället redas ut före ett omgifte vilket kan vara positivt då de nya

makarna senare skulle kunna genomföra exempelvis en bodelning under äktenskapet som påverkade barnens möjligheter att få ut ett rimligt arv efter den först avlidne föräldern. Arvet skulle alltså utfalla då föräldern gifter om sig och därmed har giftorättsgemenskap med en för efterarvingarna utomstående person.

Basbeloppsregeln är det grundläggande skyddet en efterlevande make har när maken avlider. Regeln innebär i dagsläget ett skydd på drygt 150 000 kr. Med tanke på boendepriiser och ekonomin i allmänhet är denna summa inte något som är orimligt att en efterlevande make skall kunna kräva att få ut och faktiskt är i behov av. Kritik kan riktas mot idén då även laglottsanspråk och särkullbarns arvslott får ge vika mot basbeloppsskyddet. Bedömningen faller tillbaka på en diskussion om vem som generellt sett är i störst behov av arvet efter en person. Bröstarvingarna klarar sig i stor utsträckning själva medan en efterlevande make är beroende av vad denne får ur bodelning och arvskifte efter maken. Detta är egendom som den efterlevande maken i praktiken använder och är beroende av. Som regleringen ser ut idag ingår inte förmånstagarförordnande vid beräkandet av behovet att tillämpa basbeloppsregeln. Genom 1988 års reform gick regleringen från ett visst laglottsskydd till en skälighetsbedömning vilket har lett till att bröstarvingarnas laglotter minskats. Enligt förslaget från 1998 bör ändring ske på detta område. Om förordnandet är till den efterlevande makens förmån får idag maken ett dubbelt skydd, dels täckning genom basbeloppsregeln och dels genom försäkringen. Då makens ekonomiska behov kan täckas upp av förordnandet kanske särkullbarnet som i teorin direkt har rätt till sin arvslott måste stå tillbaka för att den efterlevande maken skall få ut egendom genom basbeloppsregeln, egendom som denne i praktiken inte är i behov av. Inte heller i Norge ingår försäkringsutbetalningar i kvarlåtenskapen men reglerna skiljer sig åt genom att i Norge skall beloppet tillfalla den efterlevande maken om ingen förmånstagarare är angiven. I Sverige går istället beloppet in i dödsboet vilket leder till att alla arvingar får dela det mellan sig precis som annan egendom. Denna skillnad gör att den svenska regleringen kan anses skydda särkullbarnen i större utsträckning än vad den norska gör. Om regleringen dessutom ändras i enlighet med förslaget, så att en försäkringsutbetalning skall ingå vid beräkning av behov av tillämpning av basbeloppsregeln, blir särkullbarnens skydd ännu bättre. Eftersom basbeloppsregeln skall fungera som ett minsta skydd för maken är det rimligt att tillämpning kan sättas ur spel genom en försäkringsutbetalning till en efterlevande make. En efterlevande make i Norge har ett minimiskydd som ger ett betydligt starkare skydd än den svenska basbeloppsregeln ger. Där har som ovan redogjorts för en make rätt till ett minimiarv som är oberoende av vad denne själv äger. Summan är dessutom högre än den som räknas i Sverige där både egen egendom och arv inräknas. Minimiarvet är drygt 200 000 norska kronor jämfört med den svenska summan på drygt 150 000 svenska kronor. Vad de olika summorna innebär i praktiken med tanke på levnadsomkostnader i respektive land lämnar jag outrett. Det norska minimiarvet genererar dessutom ingen efterarvsrätt vilket även detta är olikt den svenska regleringen. I Sverige har den först avlidne makens arvingar efterarvsrätt på egendom som den efterlevande maken erhållit genom

basbeloppsregeln. Det diskuteras dessutom huruvida även testamentstagare som fått stå tillbaka skall ha rätt till efterarv då den efterlevande maken avlider. Här anser jag att den svenska regleringen är att föredra framför den norska. Den efterlevande maken ges skydd genom basbeloppsregeln, att egendomen sedan går till den först avlidne makens efterarvingar är ju inget som behöver påverka den efterlevande maken under dennes levnad. Regleringen ger alltså ett skydd för både den efterlevande maken och bröstarvingarna vilket är fördelaktigt.

Den efterlevande maken har möjligheten att inte dela giftorättsgodset enligt likadelningsprincipen. Väljer en make att tillämpa 12:2 ÄB kan denne behålla sin del av giftorättsgodset. Någon bedömning av konsekvenserna eller skälen till tillämpningen av paragrafen görs ej. En efterlevande make kan välja att behålla sin del av giftorättsgodset just av anledningen att den avlidne makens särkullbarn ej skall få del av egendomen. Det kan finnas helt rimliga och legitima skäl som att dennes egendom består av en verksamhet som bör hållas i en del men det behöver inte vara så. Möjligheten finns även att den efterlevande maken låter regeln tillämpas till särkullbarnens fördel, lämpligt exempelvis när egendom tillhör viss verksamhet som bör ärvas i sin helhet. Agells synpunkter om att det går mot giftorättssystemets syfte att den efterlevande maken ensidigt kan undanhålla sin del av giftorättsgodset är rimliga men med tanke på arvsrättens förändring genom 1988 års reform är regleringen inte helt överraskande. Det är dock möjligt att makarna inte känt till regeln och att de därför levt därefter. Den ene makens egendom kan ha använts före den andres och de kan ha utgått från att egendomen sedan ändå delas lika mellan arvingarna. När sedan en make avlider var denne i tron att den efterlevande makens egendom även delas till den avlidnes särkullbarn. Den avlidne har alltså levt som om allt skulle delas mellan alla arvingar men resultatet kan förändras drastiskt genom den efterlevande makens agerande. Den motsvarande norska regeln är något annorlunda. Där är det bara viss egendom som får hållas utanför delning och regeln kan dessutom åberopas av både den efterlevande maken och den avlidnes arvingar. Oskälighetsbedömningen gör möjligen regeln något mer svårtillämpad än den svenska. Den svenska regeln är en del av 1988 års reform som hade som syfte att ge efterlevande makar starkare skydd och enligt 1998 års utredning stämmer regeln överens med allmänhetens rättsuppfattning. Däremot gör den norska regeln situationen mer osäker för den efterlevande maken och ger arvingar ett större utrymme att bestämma. I den nuvarande svenska andan inom arvsrätten är en ändring till ett regelverk där den avlidnes arvingar ges rätt att åberopa att likadelningsprincipen skall frångås ej att vänta. För särkullbarnens skull vore annars en sådan lagändring välkommen.

Det kan finnas olika anledningar till att makar väljer att låta utföra en bodelning under äktenskapet. Har den ene maken ett företag med personligt ansvar är det av vikt att utröna vilken egendom som tillhör den maken. En annan anledning kan vara att få klarhet i egendomsförhållandena för bröstarvingarnas skull. Finns det särkullbarn kan det vara av intresse att se till att dessa får rimlig del eller motsatsen då makar vill förfördela särkullbarnen. Exempelvis kan makars utgifter vara uppdelade så att den make som har

särkullbarn i huvudsak står för de löpande utgifterna. Här skulle särkullbarnen kunna hävda dold samäganderätt och därigenom öka sin arvslott. I en familj där relationen inte är god mellan förälder och särkullbarn kan makarna justera egendomsfördelningen även genom att överföra egendom till den andre maken. I bodelning då särkullbarnets förälder avlider kan den efterlevande maken välja att tillämpa 12:2 ÄB så att denne respektive dödsboet behåller sin del av giftorättsgodset. Överförd egendom tillfaller då helt den efterlevande maken. Makarna kan även efter bodelningen under äktenskapet upprätta ett äktenskapsförord där överförd egendom blir enskild och därmed inte alls tillkommer den andre makens särkullbarn eftersom enskild egendom normalt inte ingår i en bodelning. Även norska makar kan få till stånd en bodelning under äktenskapet och då är utgångspunkten att egendomen blir enskild vilket inte är fallet i Sverige. I båda länderna måste dock äktenskapsförord ingås men i olika skeden av processen. Resultatet, att överföra egendom till den andre maken och låta den vara enskild, kommer man fram till genom båda ländernas lagstiftning och detta kan utföras för att missgynna särkullbarn utan några begränsningar förutom den egna moralen.

I norsk rätt finns ytterligare en möjlighet för den efterlevande maken att ensidigt påverka delningen av makarnas egendom. Även om makarna i äktenskapsförord bestämt att enskild egendom skall delas vid bodelning på grund av den ena makens död kan den efterlevande maken frånga detta villkor. Då slipper den efterlevande maken dela med sig av sin enskilda egendom till den avlidne makens särkullbarn. Här är det således inte makarna tillsammans som begränsar särkullbarnet arvsrätt utan den efterlevande maken ensam. I praktiken får särkullbarnen inte något oavsett om agerandet är ensidigt från den efterlevande maken eller ett gemensamt beslut av båda makarna men troligen känner särkullbarnet det hårdare då den egne föräldern aktivt beslutat om missgynnandet. I övrigt kan äktenskapsförord ses som ett förhållandevis enkelt sätt att missgynna särkullbarn. Äktenskapsförord kan utformas så att endast en av makarnas enskilda egendom hålls utanför bodelningen. Den make som har särkullbarn kan välja att låta sin enskilda egendom ingå i bodelningen vilket innebär att egendomen till hälften tillfaller den efterlevande maken vilket i sin tur innebär mindre arv för den avlidne makens bröstarvingar. De gemensamma bröstarvingarna påverkas inte då de senare ärver den efterlevande maken.

Förutom fördelning genom bodelning och äktenskapsförord kan även makar ge varandra gåvor som påverkar fördelningen av arv. Att reglerna för giltighet är olika i Sverige och Norge har inte så stor betydelse, det är resultatet som är det avgörande. En gåva kan ingå i giftorättsgodset men genom att den efterlevande maken begär att få behålla sin del av giftorättsgodset fråntas särkullbarn rätt till del. Alternativet är att gåvan görs till enskild egendom, även detta förfarande fråntar särkullbarn rätten till arv.

En make och tillika förälder kan välja att upprätta ett testamente där denne kan lämna sin kvarlåtenskap till vem denne önskar. Här har bröstarvingar starkare skydd än den efterlevande maken eftersom bröstarvingarna kan begära att få ut sin laglott medan maken endast kan få ut egendom i enlighet

med basbeloppsregeln. Är relationen dålig mellan en förälder och en bröstarvinge kan testatorn välja att formulera testamentet så att denne bröstarvinge, vanligen ett särkullbarn, endast skall få ut sin laglott medan övriga bröstarvingar får ut hela sitt arv som då ökar på särkullbarnets bekostnad. Någon förändring som inskränker testationsfriheten skulle troligen ej gå igenom eftersom testationsfriheten anses viktig.

Reglerna om förverkande av arvsrätten är kanske inte direkt intressant att diskutera här men i norsk rätt är det en intressant dörr som öppnats för att låta arvlåtaren göra någon arvlös genom testamente. Denna rätt återfinns vi ej i Sverige. Det kan troligen vara svårbedömt åtminstone när det handlar om möjlighet att göra någon arvlös då denne inte hjälpt till tillräckligt.

Förutom friheten att skriva ett testamente har ändringen av möjligheten att förordna förmånstagare lett till större möjlighet för arvlåtaren att påverka fördelningen efter sin död. Denne kan nu skriva in exempelvis sin make som förmånstagare och därmed helt hålla särkullbarnen utanför, detta eftersom försäkringen inte belastas med laglottsanspråk. Gemensamma bröstarvingar får däremot viss fördel eftersom de senare ärver den efterlevande maken. Förvisso kan bröstarvingar begära jämkning av förmånstagarförordnande men utgångspunkten är att det är fritt från laglottsanspråk och ger därmed ett starkt skydd för förmånstagaren. Har en förälder missgynnat särkullbarn vad gäller arvet visar praxis att jämkning går att få igenom. Själva förmånstagarförordnandet behöver inte vara oskäligt i sig, utan tidigare förmögenhetsöverföringar kan påverka jämningsbegäran. Den motsvarande jämningsregeln i norsk rätt begränsar jämkningen till att bara gälla bröstarvingar som var beroende av den avlidnes försörjning vilket inte ger samma skydd för särkullbarn som den svenska regeln faktiskt ger.

I Sverige skall gåvor till bröstarvingar enligt huvudregeln räknas som förskott på arv. Liksom tidigare uppmärksammats förespråkars lagändring då regeln ej överensstämmer med allmänhetens rättsuppfattning. Vad som dock talar emot en sådan lagändring är det skydd som särkullbarn och även andra bröstarvingar kan argumenteras vara i behov av. Om regeln ändras kan en förälder enkelt gynna en bröstarvinge framför andra genom gåvor. Åsikten att bröstarvingar skall ha rätt till arv efter en förälder är fortfarande för stark för att föräldern skall kunna disponera sin egendom helt fritt. Man kan dock argumentera för lagändring genom att åberopa vikten av nordisk harmoni då norsk rätt utgår från att gåva är just en gåva och inte ett förskott på arv. Den norska rätten grundar sig på att man fritt får disponera över sin egendom i livet, detta inkluderar gåvor. Lika lotter är bara aktuellt i fråga om kvarlåtenskapen, alltså efter det att arvlåtaren är avliden. I Norge har särkullbarnen genom denna reglering svagare skydd än i Sverige. Rätten att fritt disponera sin egendom under livet är viktig men att ge skydd åt bröstarvingar och deras lika rätt är en balansgång som måste ligga jämt, inte skjuta över alltför mycket på någon sida. Möjligheten att jämka gåvor och därmed föra dem tillbaka till kvarlåtenskapen ges i speciella fall bröstarvingar genom det förstärkta laglottsskyddet, 7:4 ÄB. Detta kan behövas när täckning ej finns för gåvan vid utfående av laglott. Handlar det, som i NJA 1985 s 414,

om rättshandlingar som gynnar vissa arvtagare kan detta skydd vara viktigt, åtminstone som en möjlighet till utjämning.

Käll- och litteraturförteckning

Doktrin

- Agell, Anders *Nordisk äktenskapsrätt, En jämförande studie av dansk, finsk, isländsk, norsk och svensk rätt med diskussion av reformbehov och harmoniseringsmöjligheter*, Nord 2003:2, Phønix- Trykkeriet A/S, Århus, 2003.
- Agell, Anders *Testamentsrätt*, Andra upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 1999.
- Agell, Anders *Rättsfall att minnas – Till Jan Hellner den 28 oktober 1997, Makarna Karlssons Testamente, NJA 1950 s. 483*, Juristförlaget, Stockholm, 1997.
- Eriksson, Anders *Den nya familjerätten*, Sjätte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2002.
- Lødrup, Peter *Nordisk arverett, En sammenlignende studie av dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk rett med drøftelser av harmoniseringsmuligheter og reformbehov*, Nord 2003:3, Phønix- Trykkeriet A/S, Århus, 2003.
- Lødrup, Peter *Familieretten*, Fjärde utgåvan, Grafisk Hus A.s., Bergen, 2001.
- Lødrup, Peter *Arverett*, Fjärde utgåvan, Grafisk Hus A.s., Oslo, 1999.
- Saldeen, Åke *Arvsrätt – en lärobok om arv, boutredningar och arvskifte*, Första upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 1999.
- Walín, Gösta *Kommentar till ärvdabalken del I (1-17 kap.) Arv och testamente*, Femte upplagan, Norstedts juridik, Kristianstad, 2000.
- Walín, Gösta *Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken Sambolagen m.m.*, Norstedts Blå Bibliotek, Värnamo, 1988.

Artiklar

- Agell, Anders *Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning*, SvJT 1990:1 s. 1ff.
- Eriksson, Anders *Några ytterligare synpunkter på tillämpningsfrågor med anknytning till 1987 års familjerättsreform*, SvJT 1990:4 s. 268ff.
- Höglund, Olle *Ny arvsrätt för efterlevande make*, Juridisk tidskrift 1995-96 s. 989ff.
- Ljung, Maria
Welin, Cissi *Förord – ett sätt att slippa uppslitande släktbråk*, Göteborgsposten, 2003-08-18, s. 6.
- Moberg, Åsa *Barns girighet krossar änkan*, Svenska Dagbladet, 2003-02-14, s. 5.

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m.

Statens offentliga utredningar

SOU 2001:55 Barn och ungdomars välfärd.

SOU 1998:110 Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring.

SOU 1981:85 Äktenskapsbalk.

Betänkande

Lagutskottets betänkande 2004/05:LU09 Arvsrättsliga frågor.

Internetkällor

Barnombudsmannen rapporterar BR 2004:06 *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*, Nordström, Å m.fl., SCB-Tryck, Örebro, 2004.
<http://www.bo.se/files/publikationer,%20pdf/Upp%20till%2018%202004.pdf>
(2005-02-23 kl 13:30)

Demografiska rapporter 2004:3, *Barn och deras familjer 2003*, Statistiska Centralbyrån, 2004.
http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0102_2003A01_BR_BE51ST04_03.pdf (2005-02-25 kl 12:05)

Rättsfallsförteckning

Högsta Domstolen

NJA 1950 s. 483

NJA 1985 s. 414

NJA 1993 s. 145

NJA 1995 s. 303

NJA 1995 s. 423

NJA 1996 s. 428

NJA 1998 s. 534